

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

16 oktober 1968

53e jrg.

No. 2666

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Drs. B. Goudzwaard:

Terugblik op de „financiële beschouwingen” 957

Drs. J. Bulte en W. J. de Ridder:

Een door dynamische veranderingen zwaar getroffen onderneming: de Holland-Amerika Lijn 958

Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds:

Ingrijpende wijziging van de Amerikaanse discontopolitiek 963

Mr. J. M. Drees:

De opheffing van de egalisatie-reserve en de levensverzekeraars.. 965

Drs. K. J. Bordewijk:

De 1%-hulpdoelstelling in nieuwe gedaante 967

Boekbespreking 968

Geld- en kapitaalmarkt.. 969

Mededelingen 970

Recente publikaties 971

Terugblik op de „financiële beschouwingen”

De jaarlijkse debatten over de Troonrede en de Miljoenennota plegen in het Binnenhof-jargon als de „algemene politieke en financiële beschouwingen” te worden aangeduid. Daarbij wordt een onderscheid gesuggereerd tussen „de politiek” en „de financiën”. Tijdens de debatten van vorige week is wel overtuigend gebleken, dat dit onderscheid verouderd is. Het past typisch bij — en stamt uit — een tijd, waarin van een begroting ten diepste alleen een gelijkheid van in- en uitgaande stromen werd geëist en bij de belastingheffing alleen het doel voorzat van de „fiscaliteit”, het simpele dekken van de uitgaven. Sindsdien is niet alleen gemeengoed geworden, dat een begroting conjunctureel-stabiliserend dient te werken, en dat belastingheffing meer doeleinden heeft dan „fiscaliteit”, maar is bovendien (zelfs in de Kamer) het besef doorgedrongen, dat de begroting een instrument is voor het reguleren van *structurele* ontwikkelingen, met name ten aanzien van de relatie tussen sparen en investeren. En wat de belastingheffing betreft zal het wel niemand zijn ontgaan, dat ook bij deze financiële beschouwingen de politieke aspecten van de toekomstige belastingplannen van het Kabinet volledig ter sprake zijn gekomen.

Dat er een nauwe relatie bestaat tussen de visie op de begroting als structureel ontwikkelingsinstrument én de diverse politieke overtuigingen, is o.a. scherp naar voren gekomen in de discussie rond de gewijzigde inkomensverhoudingen. Van verschillende kanten, zowel door regeringsfracties als van de zijde van de oppositie, is gewezen op de omstandigheid dat de plotselinge toeneming van de spaarquote vooral is ontstaan uit een vrij krachtig herstel van het winstinkomen. Daarom hangt de vraag, in hoeverre men van een begroting als deze een bijdrage verwacht ter bestrijding van het structurele spaartekort in de Nederlandse volkshuishouding, nauw samen met het politieke oordeel, dat men over deze wijziging in de inkomensverhoudingen heeft. Een politieke wil om deze verschuiving in de categoriale inkomensverhouding te bestendigen, zal immers leiden tot de conclusie, dat de besparingen uit dit „verhoogde” winstinkomen als blijvend mogen worden aangezien, dat het derhalve met het structurele spaartekort in onze samenleving wel „meevalt”, en dat daarom van deze begroting een vrij groot beroep op de kapitaalmarkt zal mogen uitgaan. Elke verhoging van het beroep van het Rijk op de kapitaalmarkt betekent immers een annexatie door het Rijk van een deel van de additionele besparingen in de volkshuishouding. Daarom was de omvangrijke wissel, die deze begroting op de kapitaalmarkt trekt, tegelijkertijd een politiek mikpunt van de eerste orde.

Met de taxatie van de meest verantwoorde omvang van het beroep van het Rijk op de kapitaalmarkt is de filosofie van de structurele begrotingsruimte natuurlijk nauw verbonden. Zoals Prof. Glasz in zijn inaugurele rede in Leiden zeer helder heeft uiteengezet¹, vormt immers de methodiek om aan elke overschrijding van de structurele ruimte onmiddellijk de eis van aanvullende belastingdekking te verbinden, een garantie dat een continue bijdrage wordt geleverd door de Rijksbegroting op het vlak van het structurele besparings- en investeringsniveau in de samenleving. Vrij algemeen was er echter in de Kamer twijfel over de constatering van de Miljoenennota, dat het uitgavenbeleid dit jaar binnen deze structurele ruimte

¹ „Groeizaam financieel beleid”, afgedrukt in *De Economist* van januari/februari 1967, blz. 1-22.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

was gebleven. De heer Notenboom (KVP) kwam zelfs met een zevental — vragenderwijs geformuleerde — bedenkingen op dit punt, die de heer Witteveen o.i. niet over de hele linie vermocht te weerleggen. Daarom bleef ook in tweede termijn bij vele sprekers twijfel bestaan aan de bijdrage van deze begroting aan het structurele economische evenwicht. Van de zijde van de CHU en de ARP werd daarbij bovendien kritiek uitgeoefend op het feit, dat de minister, buiten conjuncturele tegenvallers in de belastingsfeer om, a priori in zijn begrotingsfinanciering ruimte wenste te laten voor een mogelijk gedeeltelijke, monetaire financiering. De heer Van der Mei (CHU) hield een gedegen, maar jammer genoeg wat onopgemerkt gebleven betoog, dat hierdoor de effectiviteit van het monetaire beleid in ons land met name in het komende jaar gevaar zou kunnen lopen. De minister nam iets van deze zorg weg door te stellen, dat a. de monetaire financiering nimmer een argument mag zijn, waardoor een groot begrotingstekort gemakkelijker zou worden aanvaard, en door b. de volledige financiering op de kapitaalmarkt als gewenst beleidsdoel voor dit jaar aan te merken. Ook zijn uitspraak, dat de effectiviteit van de monetaire politiek vanuit de Rijksbegroting niet mag worden verzwakt, was in dit verband stellig van gewicht; al was het niet voldoende om alle (pseudo?) Steversiaanse schimmen uit het debat te verdrijven.

Het eigenlijke hoofdpunt van het debat was ongetwijfeld het *verdere belastingbeleid* van het kabinet en de financiering ervan. Op dit punt weerde de oppositie zich het sterkst. De heer Berg (PvdA) verzette zich — mede vanwege het huidige werkloosheidspeil — tegen een teruggave van de inflatie-component van de belastingprogressie per 1 januari 1970, en tegen een verder optrekken van de indirecte belastingen in deze beleidsperiode. Hij schotelde de kamer en het achter de regeringstafel samengepakte voltallige Kabinet een aanvullend uitgavenplan voor van ca. f. 700 mln., waarvoor hij de dekking wilde zoeken in een veralgemening van het systeem van huurdersbijdragen, in een optrekking van de vennootschapsbelasting en in een versnelde inning van belastingen. De heer Wiebenga (PSP) ging in zijn aanvullend plan zelfs tot f. 2.300 mln., met een „navenante” dekking. Van de regeringspartijen ging de ARP in de conditionering van de financiering van de regeringsplannen het verst, nl. door aan elk beroep op de indirecte belastingen ter wille van de realisering van deze plannen, aanstonds de eis te verbinden van adequate sociale compensaties uit de algemene middelen. De bedoeling van deze conditionering was onder meer de minister te dringen naar een scherper beleid op het vlak van ongedekte overschrijdingen van de structurele begrotingsruimte; elke niet door belastingen gedekte overschrijding van die ruimte impliceert immers een benutting van de zgn. louter nominale progressiekoppen van de belastingopbrengsten voor het uitgavenbeleid, en neemt de mogelijkheden weg diezelfde inflatiekoppen dan nog voor de belastingverlaging per 1 januari 1970 te gebruiken. Het wandelen van de „uitweg” van een verhoging van de indirecte belastingen ter wille van de realisatie van deze belastingverlaging moet dan voor de minister niet al te gemakkelijk worden gemaakt.

Tenslotte is ook bij deze debatten weer gebleken, hoe

Concernnummer

Het immer op het vinkentouw zittende Tijdschrift voor Vennootschappen, Verenigingen en Stichtingen, in de wandeling TVVS geheten (een uitgave van Kluwer), bracht weer eens een speciaal nummer uit. Het is ditmaal geheel gewijd aan vraagstukken van het concern, waarvan economische, juridische en fiscale aspecten worden behandeld.

Economische en organisatorische problemen worden aan de orde gesteld door Prof. Dr. P. P. van Berkum, Prof. Edith T. Penrose en Drs. S. C. Bakkenist; Prof. G. L. Groeneveld neemt de accountantscontrole voor zijn rekening. Prof. Dr. jur. Hans Würdinger, Mr. A. E. D. von Saher LL.B. en Mr. M. P. Bloemsma hebben de juridische en Prof. Dr. J. H. Christiaanse heeft de fiscale vraagstukken geanalyseerd. Voorts worden in een drietal artikelen enige praktische concernproblemen besproken, en wel achtereenvolgens de structuur van Albert Heijn N.V. en die van Unilever, alsmede de samenwerking in concernverband tussen een coöperatie en een naamloze vennootschap. Door de bijdragen van Penrose, Würdinger en Von Saher krijgt dit nummer bovendien enigszins een internationale dimensie, in die zin dat de lezer ook kennis kan nemen van de wijze waarop concernproblemen in andere landen zijn opgelost.

Een nuttige uitgave in een tijd waarin de mond vol is van en de krant vol staat met concentratie- en fusieperikelen.

¹ „Concernnummer”, TVVS, september 1968, ca. 80 blz., f. 5.

weinig het tempo van de stijging van de overheidsuitgaven vatbaar is voor benedenwaartse aanpassingen of „ombuigingen”. De totale Rijksuitgaven stijgen volgens deze begroting, vergeleken met de vorige begroting, met meer dan 12% — wat overeenkomt met het stijgingstempo onder het Kabinet-Cals. Het is dan ook nauwelijks verwonderlijk, dat niet alleen vanuit de regeringsfracties, maar ook door de Partij van de Arbeid uitdrukkelijk het pleit werd gevoerd voor een scherpere efficiëntie in het uitgavenbeleid. Of departementale werkgroepen daartoe de aangewezen weg vormen, wordt daarbij een steeds groter vraagteken. Het is immers nauwelijks te verwachten, dat ambtenaren gedreven zullen worden door het verlangen het uitgaventotaal van hun eigen departement bij dat van andere departementen ten achter te doen blijven.

B. Goudwaard

(De heer Goudwaard is lid van de Tweede Kamer voor de ARP. Red.)

Een door dynamische veranderingen zwaar getroffen onderneming: de Holland-Amerika Lijn

INLEIDING

Er bestaat de laatste jaren grote belangstelling voor de manier waarop de open N.V.'s verslag uitbrengen over de gang van zaken in de onderneming; daarbij staan de grondslagen van waardering van de activa en de mate van specificatie en informatie in deze jaarrekening en in de daarbij behorende toelichting op de voorgrond. Men gaat daarbij veelal stilzwijgend uit van een goedgaande onderneming, van een „going concern” dat vooralsnog rendabel zal blijven. Wellicht is dit aan de „affluent society” toe te schrijven. Geheel irreëel is die veronderstelling niet, want in feite zijn resultatenrekeningen van grote gevestigde ondernemingen met negatieve resultaten nogal schaars. Niet meer rendabele ondernemingen stellen bijzondere problemen t.a.v. de jaarrekening aan de orde, die echter bij velen in het vergeetboek kunnen zijn geraakt.

Het is daarom interessant bij deze problemen in dit artikel in het kort stil te staan, nu de bepaaldelijk tot onze „national assets” behorende en alom bekende Holland-Amerika Lijn in de situatie is geraakt over 1967 een jaarrekening te moeten publiceren, die een verlies aanwijst van bijna f. 19 mln. (ruim 7% van het eigen vermogen volgens de balans aan het begin van het boekjaar). Nog meer in het oog lopend was het feit dat in die jaarrekening ten laste van de reserve een „Reorganisatievoorziening” is gevormd van f. 80 mln. (bijna 30% van het zichtbaar eigen vermogen aan het begin van het jaar). Elk rechtgeaarde Rotterdammer weet, welke grote dynamische veranderingen zich in het rederijbedrijf en in het daaraan complementaire havenbedrijf in onze tijd afspeelden. De H.A.L.-jaarrekening over 1967 en de uitvoerige mededelingen van de directie in het jaarverslag maken voldoende duidelijk, dat ondernemen risicodragen met zich brengt en dat risico's zich soms in de vorm van verliezen hard en duidelijk doen gevoelen.

Het gaat ons thans niet om de oorzaken dezer verliezen; wij willen ons beperken tot de vraag, of de jaarrekening tegen deze achtergrond op aanvaardbare wijze is opgevoerd. Enige achtergrondinformatie willen wij de lezer echter niet onthouden, vooral omdat de H.A.L. typisch een onderneming is, die zeer kostbare, grote ondeelbare kapitaalgoederen met lange levensduur exploiteert. Juist zo'n onderneming kan door dynamische veranderingen

in het economisch leven in grote moeilijkheden komen, omdat haar aanpassingsvermogen door deze uitermate logge, in slechts één aanwendingsrichting bruikbare kapitaalgoederen zo gering is. Het bedrag, waartegen deze kapitaalgoederen in de balans moeten worden opgenomen, vormt dan ook de hoofdvraag voor onze verdere beschouwing; deze vraag lijkt gemakkelijker in principe te beantwoorden dan d.m.v. harde getallen. Voorts zullen wij bij de behandeling van deze vraag aandacht schenken aan het wetsontwerp, houdende wettelijke bepalingen omtrent de jaarrekening.

„(10)“

ACHTERGRONDINFORMATIE

Structurele wijzigingen in de internationale scheepvaart hebben grote invloed uitgeoefend op het door de H.A.L. gevoerde beleid. In de vrachtafvaart tussen hoogontwikkelde landen doet de techniek van het containervervoer zijn intrede en in de passagiersvaart wordt het aantal der regelmatige afvaarten in de transoceanische lijndienst door de concurrentie van de luchtvaart voortdurend verminderd. De passagiersschepen worden meer en meer gebruikt voor het maken van cruises; van verkeersmiddelen worden zij meer en meer kostbare middelen tot recreatie, hoewel zij daarvoor niet in de eerste plaats gebouwd zijn. Een en ander leidde tot een aanpassingsbeleid, waarbij de afstoting en voor een deel vervanging van traditionele vrachtschepen, nieuwe vervoers- en ladingsbehandelings-technieken, de daarmee verbonden walinvesteringen alsmede de aanpassing van het lijnennet en rederij-organisatie een grote plaats innemen. Dat men voorts in dit aanpassingsproces samenwerkt met andere, voor dezelfde problemen staande, maatschappijen, ligt in onze tijd voor de hand.

Voor de outsider, die kennis neemt van de jaarverslagen van de H.A.L., komt dit tot uitdrukking in een vermindering van de totale vervoerscapaciteit, vooral van de capaciteit van de vrachtvloot. Was het aantal brutoregistertonnen in 1959 nog 390.000 (voor passagiersschepen, resp. vrachtschepen 150.000 en 240.000), in 1967 bedraagt de capaciteit na een geleidelijke daling over de jaren nog maar 265.000 brt. (140.000 resp. 125.000).

Recentelijk in 1968 is nog besloten het passagiersschip „Maasdam” (15.000 brt.) aan een Poolse rederij te verkopen. De snelle ontwikkeling van het containervervoer vereiste desondanks grote nieuwe investeringen; daarom is aan de vloot toegevoegd het m.s. „Atlantic Star”, een „roll-on/roll-off containership” van brt. 12.000, terwijl een tweede soortgelijk schip (groter en sneller) in bestelling is en in 1969 zal worden afgeleverd.

De snelle veranderingen in de techniek van de ladingbehandeling en in het vervoerspatroon zijn uiteraard van grote invloed op de economische levensduur van de schepen en op hun bedrijfswaarde. Over dit laatste stelt het jaarverslag 1967: „De veranderingen in het lijnvaartbedrijf in het algemeen en in de wijze waarop dit in de toekomst in ons vaargebied zal moeten worden uitgeoefend, hebben ten gevolge, dat de balanswaardering van een deel van onze vloot onzeker is geworden, en dat het waarschijnlijk is, dat op den duur een aantal schepen zal moeten worden vervangen op een ogenblik dat hun boekwaarde nog belangrijk hoger zal zijn, dan de redelijkerwijs te verwachten opbrengst”. Verderop stelt men, dat de „waardering van de vloot, waarvan de huidige balanswaarde tegen historische kostprijs, verminderd met 4% afschrijving per jaar, niet langer in overeenstemming is met de nog te verwachten exploitatiewaarde”. Naast de noodzaak tot het nemen van allerlei reorganisatiemaatregelen bracht deze omstandigheid de H.A.L. tot de vorming van een „Reorganisatievoorziening” van f. 80 mln., zijnde een bedrag — als globale indicatie — voor de extra waardevermindering van de vloot alsmede een bedrag als een voorziening voor buiten de normale exploitatie liggende (reorganisatie)kosten. Deze f. 80 mln. is verkregen door onttrekking van f. 62 mln. aan de reserves en van f. 18 mln. aan de voorziening voor latente belastingverplichtingen.

M.b.t. de schepen zal bij verkoop tegen lagere waarde dan de boekwaarde een verlies gerealiseerd worden in het jaar van verkoop; dit verlies zal t.z.t. worden afgeboekt rechtstreeks van de thans gevormde voorziening en zal dus niet via de resultatenrekening lopen. Deze procedure wekt de indruk dat er in het verleden te weinig is afgeschreven, m.a.w. dat de berekende winst in voorgaande jaren te hoog is geweest doordat nu gebleken is, dat de economische levensduur der schepen bij de berekening van de afschrijvingen te hoog geschat is. Men zou dit als een foutief afschrijvingsbeleid kunnen betitelen, reëler is het echter om de snelle en onzekere ontwikkeling hiervan verantwoordelijk te stellen. Het vormen van de voorziening, met het doel het afboeken hierop van latere verliezen uit genoemde hoofde, betekent boekhoudkundig een anticipatie op de realisering van de nu reeds aanwezige verliezen. Aldus is er naar gestreefd het inzicht in de financiële situatie van de H.A.L. te vergroten. Voor een outsider rijst de vraag of de getroffen voorziening inderdaad toereikend is om de verliezen te dekken. Op dit aspect zullen wij nader ingaan. Hiertoe is het noodzakelijk zich allereerst een voorstelling te maken van de waarde van de schepen.

WAT ZIJN DE SCHEPEN WAARD?

Was het niet mogelijk geweest over de waarde van de schepen meer informatie te verschaffen en zo ja, zou dat dan niet overeenkomstig art. 5 van het ontwerp van wet houdende wettelijke bepalingen m.b.t. de jaarrekening nodig zijn geweest, nl. om t.a.v. de waardering te voldoen aan „normen die in het maatschappelijk verkeer als aan-

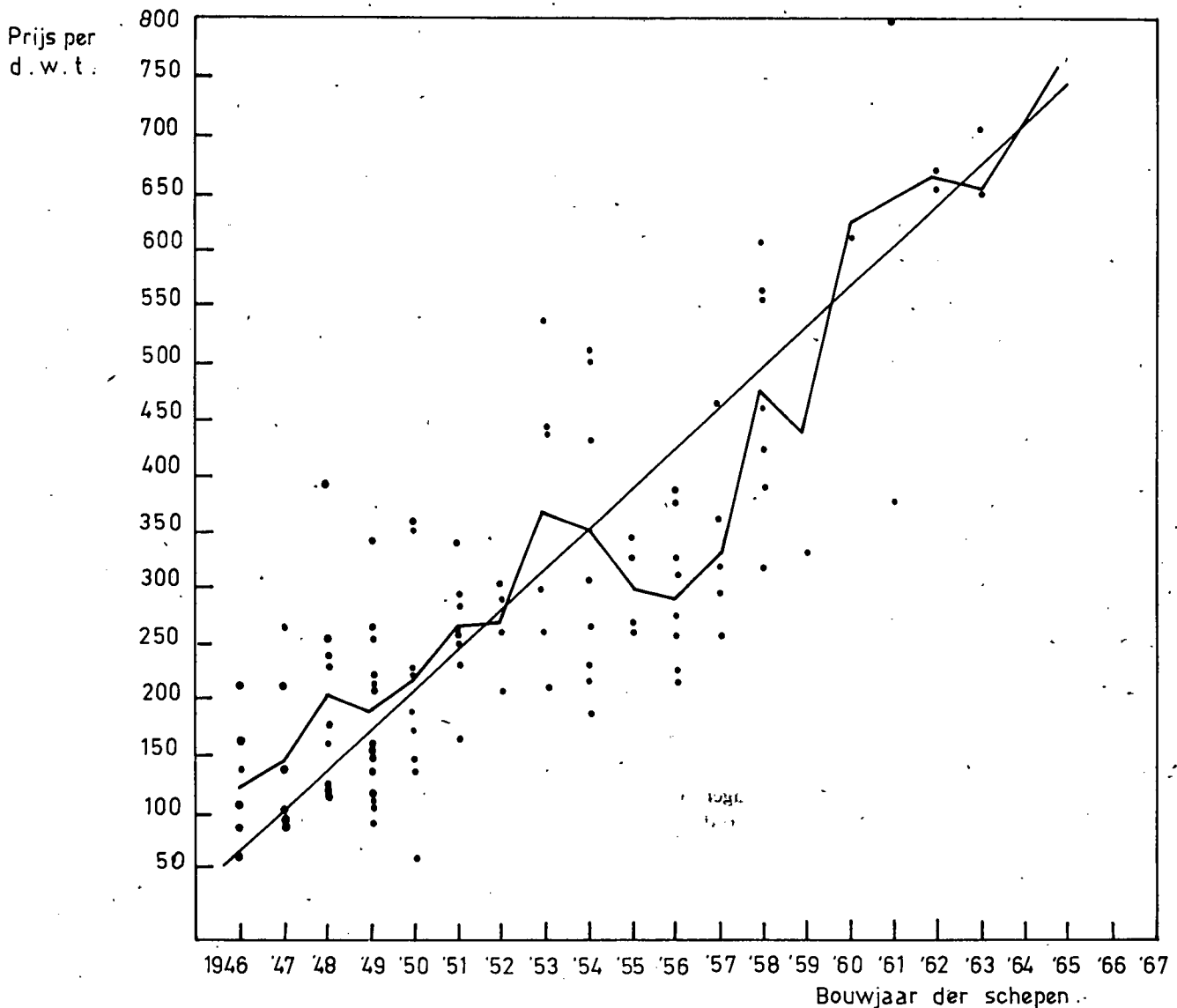
vaardbaar worden beschouwd”? In de traditionele systemen van winstbepaling, waarbij de waardering tegen historische kostprijs de boventoon voert, komt men t.a.v. vlottende kapitaalgoederen vrij gemakkelijk tot een lagere waardering, nl. op basis van de (lagere) marktprijs dan wel op basis van de te verwachten lagere opbrengst bij verkoop resp. liquidatie. Voor vaste kapitaalgoederen is het gebruiken van deze laatste grondslagen veel moeilijker; enerzijds ontbreken vaak marktprijzen, anderzijds kan de waarde op twee wijzen worden gerealiseerd, nl. door directe verkoop of door voortgezette exploitatie.

Voor schepen is wel enige informatie te vinden omtrent verkoopprijzen op de tweedehands markt; het bepalen van de waarde bij voortzetting van de exploitatie vereist de schatting van toekomstige opbrengsten en exploitatiekosten (excl. afschrijving en rente). Laatstbedoelde waarde, indirecte opbrengstwaarde of ook wel bedrijfswaarde genoemd, is dus slechts op subjectieve basis en met een grote mate van onzekerheid te schatten. T.a.v. de H.A.L. staat ipso facto wel vast dat de directie meent, dat deze hoger is dan de waarde bij directe verkoop, de directe opbrengstwaarde.

Indien dat immers niet zo zou zijn, zou de directie de schepen — geheel of ten dele — moeten afstoten. Zij koestert dat plan blijkbaar niet, zij spreekt slechts over vervanging; zij acht het „waarschijnlijk . . .”, dat op den duur een aantal schepen zal moeten worden vervangen. . . . T.a.v. de passagiersschepen hoopt de directie „in de eerste helft van 1969 zo ver te zijn, dat tot de bouw van een schip kan worden besloten, . . .”. Daaruit volgt, zoals gezegd, dat de directie meent, dat het zin heeft de continuïteit van het bedrijf nog te handhaven en dat derhalve de bedrijfswaarde hoger is dan de netto opbrengst bij liquidatie. In dit licht bezien lijkt het mogelijk, de minimumpositie t.a.v. het vermogen enigszins te benaderen door een poging te doen de waarde bij directe verkoop van de schepen te schatten; het is voor een outsider immers onmogelijk ook maar iets te zeggen omtrent de bedrijfswaarde der schepen. Dat zou als volgt kunnen gebeuren.

De totaliteit der vaste activa van de H.A.L. staat op de balans per ult. 1967 gewaardeerd voor een bedrag van f. 365 mln., waarvan f. 351 mln. voor zeeschepen. Een splitsing tussen de waarde van de passagiers- en vrachtschepen wordt in het jaarverslag niet gegeven. Om een indruk te krijgen van de verkoopwaarde van de vloot, hebben wij geraadpleegd de berichten in *Fairplay*, *International Shipping Journal*, aangaande de prijzen van de op de wereldmarkt verkochte schepen. Onderzoek naar de prijzen, zoals deze in de periode juli 1967 tot april 1968 werden betaald voor vrachtschepen met een draagvermogen van 5.000 tot 12.000 d.w.t., kan ons een indicatie geven voor de directe opbrengstwaarde van de vloot. Zo berekenden wij voor de 16 vrachtschepen, vermeld in het jaarverslag 1967, een waarde van ong. f. 70 mln. Tot dit bedrag zijn wij gekomen door, uitgaande van de bovengenoemde bron, de gemiddelde prijs per ton draagvermogen van schepen uit de diverse bouwjaren te bepalen, en deze te projecteren op de H.A.L.-schepen (zie ook nevenstaand diagram). Dit veronderstelt natuurlijk een zekere mate van vergelijkbaarheid en t.a.v. één punt is daaraan zeker niet voldaan: de schepen van de H.A.L. hebben voor zover wij konden nagaan een vrij hoge snelheid, variërende tussen de 17 en 18 knopen. Genoemde prijzen zijn echter berekend voor schepen met een snelheid rond 14-15 knopen, waardoor het bedrag van f. 70 mln. aan de lage kant zal zijn. Ook uit de verkoop van het s.s. Amstedijk (f. 1.100.000)

De gemiddelde prijs per ton draagvermogen, in 1967 betaald voor vrachtschepen van 5.000 tot 12.000 ton d.w.t. uit de diverse bouwjaren.

in november 1967 en van het s.s. Soestdijk (f. 2.400.000 in augustus van dat jaar) blijkt, dat deze tegen een hogere prijs dan de door ons berekende gemiddelde prijzen zijn verkocht. Mede gelet op prijzen van andere snelle vrachtschepen volgens genoemde gegevens lijkt een opslag van ca. 20% aannemelijk, waardoor de schatting van de verkoopwaarde van de vrachtvloot op f. 70 à 84 mln. zou uitkomen.

Het op dezelfde wijze waarden van de passagiersschepen lijkt een hachelijke aangelegenheid. Het betreft 6 schepen, waarvan het s.s. Maasdam reeds is verkocht (wij beschikken helaas echter niet over gegevens t.a.v. de prijs). Gelet op eerdere berichten zal het s.s. Nieuw Amsterdam over 4 jaar uit de vaart worden genomen. Wij kunnen de verkoopprijzen van de passagiersschepen slechts afleiden uit enkele transacties, die de laatste maanden in deze categorie schepen plaatsvonden. Zo is de „Carinthia” van de Cunard-Steam-Ship Co in februari van dit jaar voor £ 2,5 mln. of bijna f. 22 mln. verkocht. Dit schip, gebouwd in 1956, met 21.947 brt., een snelheid van 20

knopen en accommodatie voor 1.014 passagiers, vertoont enige gelijkenis met het s.s. Statendam (24.294 brt., 951 passagiers, gebouwd in 1957). Op grond hiervan zou het s.s. Statendam een verkoopwaarde van f. 22 à f. 24 mln. kunnen hebben. Eveneens van Cunard werd begin dit jaar de „Caronia” verkocht, die ongeveer f. 9 mln. opbracht en in afmeting enigszins te vergelijken is met het s.s. Nieuw Amsterdam. De Caronia meet 34.274 brt., is gebouwd in 1948, heeft een accommodatie voor 874 passagiers en heeft een snelheid van 22 knopen. De cijfers voor het s.s. Nieuw Amsterdam zijn resp. 36.982 brt., bouwjaar 1938, 1.274 passagiers en 23 knopen, op grond waarvan een schatting van f. 9 à f. 12 mln. mogelijk lijkt. Het m.s. Prinses Margriet zal vooral als vrachtschip fungeren. Het draagvermogen is gewaardeerd op dezelfde wijze als de vrachtschepen, zodat het schip een waarde zal hebben, variërende tussen de f. 8 en f. 12 mln. Het — inmiddels verkochte — s.s. Maasdam heeft volgens een gepubliceerde mededeling meer opgebracht dan de boekwaarde, die uit 1967 vermoedelijk f. 8 mln. heeft bedragen; wij nemen aan, dat de verkoop-

waarde gelijk is geweest aan de boekwaarde per ultimo 1967.

Voor het onder Deelnemingen in de balans opgenomen s.s. „Rotterdam” en s.s. „Rijndam” nemen wij aan, dat de verkoopwaarde gelijk zal zijn aan de boekwaarde ad f. 95 mln. Datzelfde zou ook denkbaar zijn geweest voor de „Statendam”, indien de boekwaarde daarvan aan de jaarrekening te ontleen ware geweest. Bedoelde aanname t.a.v. deze nog vrij modern te achten passagiersschepen lijkt redelijk verantwoord, omdat de directie in het jaarverslag de bestelling van een nieuw passagiersschip aankondigt. Wij zouden aldus de 6 schepen op een totaalwaarde van f. 142 à 151 mln. kunnen stellen.

Recapitulerend komen wij tot de volgende totaalwaarde:

16 conventionele vrachtschepen, verkoopwaarde	f. 70 à 84 mln.
6 passagiersschepen	f. 142 à 151 mln.
2 containerschepen:	
Atlantic Star	ca. f. 23 mln.
Atlantic S, afgeleid van een identiek schip, besteld door Cunard Line, vlg. Fairplay Int. Shipping Journal d.d. 24-8-'67 voor	ca. f. 35 mln.
	f. 58 à 58 mln.
Totaal geschatte verkoopwaarde	f. 270 à 293 mln.
Totaal boekwaarde	f. 351 à 351 mln.

Boekwaarde hoger dan de door ons zo goed mogelijk geschatte verkoopwaarde en derhalve daarvoor beslag te leggen op de „reorganisatievoorziening”

f. 81 à 58 mln.

Wij geven deze cijfers als illustratie, want het schatten van de verkoopwaarde van de schepen is voor een niet-deskundige outsider een hachelijke zaak. Wij herhalen, dat de bedrijfswaarde der schepen wel hoger kan zijn dan de liquidatiewaarde. Wellicht is daarom onze schatting van de verkoopwaarde als verantwoorde balanswaarde aan de lage kant. Wij hebben ons toch aan deze schatting gewaagd, omdat zij voor het beeld van de jaarrekening van zo groot belang is. Met name is het van belang te weten hoe groot de reorganisatiekosten zullen zijn, omdat daarvoor beslag gelegd zal worden op financiële middelen. Daarom ook is deze wetenschap belangrijker dan de kennis van de waarde van de schepen, vooral voor zover deze niet op hun liquidatiewaarde maar op hun bedrijfswaarde zijn geschat. De vraag komt dan ook op, of een aan de in het maatschappelijk verkeer gegroeide normen aangepaste verslaggeving deze informatie niet had behoren te geven. Zo stelt het ontwerp van Wet „Wettelijke bepalingen m.b.t. de jaarrekening van ondernemingen” in artikel 23.1: „Het onder de passiva opgenomen bedrag dat de strekking heeft een voorziening te vormen tegen risico's en verplichtingen waarvan de omvang ten tijde van het opmaken van de balans nog niet nauwkeurig bekend is wordt naar de aard van die risico's en verplichtingen gesplitst. 2. Van deze voorzieningen worden afzonderlijk vermeld: a. de voorzieningen die betrekking hebben op bepaalde activa”;...¹.

In het kader van deze wetgeving had de H.A.L. strikt genomen de reorganisatievoorziening moeten detailleren, waarbij de detaillering echter niet betrekking behoeft te hebben op elk individueel schip, zoals onze berekening wellicht zou suggereren. Een aanduiding van de geschatte waarde van elk schip zou de belangen van de N.V. sterk kunnen schaden omdat haar onderhandelingspositie bij verkoop van de schepen daardoor zou worden verzwakt.

Op te merken valt, dat het bedrag van de voorziening ad f. 80 mln. mede is beïnvloed door „de motivering” voor de activering van de ketelreparatie van de Nieuw Amsterdam”. Deze motivering luidt als volgt: „Bij de beslissing over het herstel van dit schip zijn de kosten hiervan afgewogen tegen de lasten die zouden ontstaan bij een drastische inkrimping van het passagebedrijf en de verbreking van de continuïteit daarin. Zowel hierom als ook omdat de regeling van de assurantie-uitkering nog hangende is, zijn zij. . . . geactiveerd”.

De assurantie-uitkering is bij het opmaken van de jaarrekening buiten beschouwing gelaten. Dit heeft tot gevolg dat de eventuele schadevergoeding het resultaat in het jaar van uitkering gunstig zal beïnvloeden. De directie heeft er aldus van afgezien de vordering op assuradeuren te schatten; het komt ons voor dat zij zich daaraan niet had moeten onttrekken. De betekenis van de jaarrekening wordt te sterk ondergraven wanneer dergelijke relatief niet zeer hoge bedragen niet door middel van een zo goed mogelijke schatting in de jaarrekening worden verwerkt. Blijkbaar is een deel van de voorziening ad f. 80 mln. nodig om de reparatiekosten na aftrek van de schadevergoeding ten minste ten dele te dekken.

CONCLUSIES

1. Onze „outside” schatting van het deel van de reorganisatievoorziening, ad f. 80 mln., dat nodig kan zijn om de boekwaarde van de schepen op bedrijfswaarde dan wel liquidatiewaarde te brengen, bedraagt f. 58 à 81 mln. Op grond van het verslag mag worden aangenomen dat de directie meent, dat de bedrijfswaarde voor vele schepen hoger is dan de netto directe opbrengstwaarde.

2. Het resterende deel van deze voorziening, plus de nog te ontvangen schadevergoeding voor de reparatie van de „Nieuw Amsterdam” is dus beschikbaar om dekking te geven voor de reparatiekosten van de „Nieuw Amsterdam” en voor nog te maken reorganisatiekosten. De hoogte van deze kosten onttrekt zich aan beoordeling door een outsider en zij zijn voor een beoordeling van de positie der H.A.L. belangrijker dan de waardedaling van de vloot, voor zover deze op de bedrijfswaarde is gebaseerd.

3. Wij hebben in dit artikel de vraag opgeworpen of een dergelijke globale voorziening in de plaats van een duidelijke lagere waardering van de vaste activa wel in overeenstemming is met de normen die ten aanzien van de waardering in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar zijn te beschouwen. Er zijn wellicht te weinig precedënten om die vraag zonder meer ontkennend te beantwoorden. Het „maatschappelijk verkeer”, dat in onze toekomstige wetgeving naar alle waarschijnlijkheid zo'n overwegende rol gaat spelen, heeft tot nu toe nooit een goede spreekbuis gehad. Het zal die in de toekomst moeten krijgen wil het aangeduide artikel 5 van het wetsontwerp met betrekking tot de jaarrekening niet op drijfzand gebouwd blijken te zijn.

Drs. J. Bulte

W. J. de Ridder

(Medewerkers Bedrijfseconomisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool)

¹ Deze bepalingen gelden niet voor kredietinstellingen, die zich met het actief bankbeleid bezighouden en voor spaar- en hypotheekbanken.

Ingrijpende wijziging van de Amerikaanse discontopolitiek

Kort geleden heeft het Federal Reserve System een rapport het licht doen zien over de discontopolitiek. In dit rapport — *Reappraisal of the Federal Discount Mechanism* — worden voorstellen gedaan tot wijziging en vooral verruiming van de leningspolitiek van het Federal Reserve System (in het vervolg afgekort als „Fed”). Alvorens op de nieuwe voorstellen in te gaan is het gewenst om enkele opmerkingen te maken over de tegenwoordige Amerikaanse geldmarkt en de rol die de Fed daarin speelt.

DE HUIDIGE SITUATIE OP DE GELDMARKT EN DE FED

De geldmarkt is krap en de rentetarieven zijn hoog, al is de krapte lang niet zo ernstig als in 1966. Aangezien wij niet lang geleden¹ in dit blad een vrij uitvoerig overzicht van de Amerikaanse geldmarkt gaven en de situatie inmiddels niet veel veranderd is, volstaan wij met enkele opmerkingen.

Er zijn in de Verenigde Staten ongeveer 13.500 banken. Dit grote aantal is een gevolg van het feit dat bijkantoren en agentschappen in vele staten of in het geheel niet of slechts in beperkte mate zijn toegestaan. Californië kent geen beperkingen in dit opzicht (de Bank of America, de grootste bank ter wereld, is dan ook een Californische instelling). Van het totaal van 13.500 zijn er slechts 6.000 „member banks” (lid van het Federal Reserve System), maar deze beschikken over ongeveer 85% van de deposito's. Er is dus een groot aantal kleine banken. Voor zover zij geen „member banks” zijn, genieten zij (behoudens hoge uitzondering) geen discontofaciliteiten bij de Fed. Voorzover zij wel „member banks” zijn, beschikken zij veelal niet over het juiste papier, dat voor discontering in aanmerking komt. Het gaat hier vooral om banken op het platteland en in de kleine steden. Het gevolg is dat deze banken verplicht zijn een zeer conservatieve kredietpolitiek te volgen, tenzij ze de steun hebben van een grotere regionale bank. Het gevoelen is inderdaad dat de banken buiten de grotere centra niet voldoende krediet kunnen verlenen en dus de gemeenschap niet naar behoren kunnen dienen. Dit is een van de redenen waarom de Fed de discontopolitiek wil herzien.

Ook in de grote financiële centra echter werkt de discontopolitiek van de Fed niet bevredigend. Ondanks de krapte op de geldmarkt gedurende de laatste jaren is relatief weinig gebruik gemaakt van de „discount window” van de Fed. De reden hiervoor is vooral gelegen in het feit dat een bezoek aan de „discount window” ontmoedigd wordt, omdat de autoriteiten van de Fed (vooral na de herziening van Regulation A in 1955) blijkbaar te veel vragen stellen aan aspirant-leners. Deze vragen worden niet zelden door disciplinaire maatregelen gevolgd. Vandaar dat banken die in liquiditeitsmoeilijkheden verkeren eerst

proberen het geld van andere instellingen te lenen of om schatkistpapier af te stoten, zulks ondanks het feit dat dit een veel kostbaarder procedure is.

De gelden worden meestal geleend in de vorm van „Federal Funds”, dit zijn saldi die „member banks” aanhouden bij de Federal Reserve Banks. De rente die voor deze gelden betaald wordt is hoger dan het officiële disconto (het is in de afgelopen jaren wel eens 1½% hoger geweest). Ook de rente voor geldmarktpapier (promessen, enz.) en voor daggeld is hoger. Het is duidelijk dat het officiële disconto geen „penalty rate” is en dat een verhoging of verlaging weinig invloed heeft op de vraag naar krediet van de Fed. Dit wordt in het hierboven aangehaalde rapport van de Fed ook toegegeven. Een van de voorstellen is daarom de discontopolitiek meer effectief te maken door de hoogte van het disconto voortdurend te handhaven op een niveau dat vrij dicht ligt bij de rente op andere geldmarktinstrumenten, die gebruikt worden voor het herstellen van de minimum kaspercentages. Er doet zich hier een aantal vragen voor, bijv. of het de bedoeling is dat het officiële disconto de markt zal volgen en of het karakter van „penalty rate” hersteld zal worden. Het rapport is in dit opzicht vaag en wij geven er daarom de voorkeur aan de oorspronkelijke woorden weer te geven: „The exact relationship to market rates at any time will depend largely on current monetary conditions and policy objectives, but it would be expected that related market rates would move higher relative to the discount rate in periods of restraint and lower relative to the discount rate during periods of ease”.

Wat wel positief gezegd wordt, is dat de hoogte van het disconto frequenter gewijzigd zal worden, teneinde een betere „aanpassing” van discontopercentage aan markttarieven te verkrijgen. Het rapport geeft geen nadere aanduiding over de frequentie van de discontowijzigingen, doch in vakkringen verluidt dat deze wel eenmaal per week zou kunnen zijn. Dit zou de discontopolitiek inderdaad op een geheel nieuwe basis plaatsen. Het rapport is van mening dat de hoogte van het disconto weer een rol zal gaan spelen in de mate waarin van Fed-krediet gebruik gemaakt zal worden. Wij menen deze rol niet hoog te moeten aanslaan.

VERDERE REDENEN VOOR DE HERZIENING

Behalve de reeds genoemde redenen (te strenge eisen voor aspirant-kredietvragers, praktisch geen toegang voor kleine banken en een te grote kloof tussen het officiële disconto

¹ In *ESB* van 14 februari 1968, blz. 142-143. Voor een beschrijving van de structuur van de Amerikaanse geldmarkt zij verwezen naar mijn artikelen in *ESB* van 18 mei, 25 mei en 1 juni 1966.

en de andere geldmarkttarieven), kan nog worden genoemd het gebrek aan objectieve criteria voor toelating tot de „discount window”. Dit speciaal omdat er 12 Federal Reserve Banks zijn, die ieder in hun eigen district hun eigen maatstaven aanleggen en ook ieder hun eigen discountpercentages kunnen vaststellen (onder goedkeuring van de Board of Governors). Voorts heeft ook het gewijzigde beleggingspatroon van de handelsbanken een rol gespeeld. Papier van de federale overheid heeft plaats gemaakt voor papier van lagere overheden („municipals”), consumentenkrediet en hypotheekleningen. Deze baten kunnen thans niet dienen als onderpand voor leningen van de Fed, terwijl er ook geen markt is om deze beleggingen snel en zonder aanzienlijk verlies te verkopen. Tenslotte vormen seizoenschommelingen een groot probleem voor plattelandbanken.

Ook voelt de Fed dat zij als „lender of last resort” meer aandacht moet besteden aan financiële instellingen, die niet bij haar zijn aangesloten. Voor zover dit handelsbanken betreft, hoopt de Fed door een wijder openzetten van de „discount window” meer banken te bewegen zich bij het stelsel aan te sluiten. Hierboven is reeds opgemerkt dat van de 13.500 banken er slechts 6.000 „member banks” zijn. Dit is een achteruitgang met ongeveer 1.000 stuks gedurende de afgelopen twee decennia. Voor zover het niet-banken betreft, wordt vooral gedacht aan instellingen die in hoofdzaak hypotheekleningen verlenen (savings and loan associations, enz.), doch het rapport zegt uitdrukkelijk dat er geen beperkingen zijn wat de aard van de financiële instellingen betreft, indien het om „noodkrediet” gaat.

DE NIEUWE VOORSTELLEN

De kredietverlening onder de nieuwe discontopolitiek zal in hoofdzaak vier vormen aannemen:

1. *Basic borrowing privileges.* Iedere „member bank” krijgt het recht („privilege”) om *zonder opgave van redenen* een bedrag te lenen van de Reserve Bank uit haar district. Wel worden twee voorwaarden gesteld: a. de bank moet in „bevredigende” toestand verkeren en b. de bank mag niet gelijktijdig zelf nieuwe gelden op de geldmarkt uitlenen. Is aan deze voorwaarden (stilzwijgend) voldaan dan kan de bank een bedrag lenen, waarvan de grootte afhankelijk is van haar kapitaal plus reserves. Het „basic” bedrag is 20 - 40% van de eerste miljoen dollar en 10 - 20% van het tweede tot het tiende miljoen dollar; daarboven is het 10%. Hieruit blijkt dat de kleine banken naar verhouding meer krediet kunnen krijgen dan de grote. Van het krediet mag gebruik gemaakt worden gedurende ten hoogste 6 - 13 van de afgelopen 13 - 26 reserveperioden. De bank kan langer lenen, doch dan geschiedt de kredietverlening niet meer automatisch en moeten er zekere vragen beantwoord worden, al of niet gevolgd door een onderzoek.

2. *Seasonal credit accommodation.* Iedere bank kan ook een „seasonal borrowing privilege” krijgen. Het bedrag hiervan wordt berekend aan de hand van de seizoenschommelingen in deposito's en leningen. De duur is minstens vier weken en hoogstens negen maanden. Normaal is drie maanden.

3. *Emergency credit assistance for member banks.* Indien een „member bank” liquiditeitsmoeilijkheden ondervindt, die niet kunnen worden opgelost door de beide voorgaande faciliteiten, dan kan de Fed noodkredieten aan individuele

banken verlenen. Dit zijn ad hoc kredieten die slechts verleend worden indien de Fed ervan overtuigd is dat de bank solvent is en dat stappen genomen worden om de moeilijkheden op te lossen. Bovendien moet de bank zich in zo'n geval een uitgebreid onderzoek vanwege de Fed laten welgevalven.

4. *Emergency credit for nonmember institutions.* Noodkredieten aan *nonmember banks* worden in het algemeen niet op een individuele basis verleend. Het betreft hier hulpverlening aan een groep kredietinstellingen of een „financiële sector van het economische leven”, die noodzakelijk is vanwege het gevaar voor de economie als geheel indien geen hulp geboden zou worden. De rente voor dit soort kredieten is belangrijk hoger dan het officiële discounto. Dit is het enige geval waarin het rapport spreekt van een „penalty rate”.

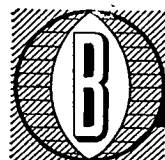
DISCONTOPOLITIEK EN OPEN-MARKTPOLITIEK

Hoewel de nieuwe voorstellen tot doel hebben om de omvang en de betekenis van de discontopolitiek te vergroten blijft het zwaartepunt van de monetaire politiek geconcentreerd op de *open-marktpolitiek*. Dit volgt ook uit de cijfers. Het totale krediet verleend door de Reserve Banks bedraagt thans bijna \$ 50 mrd. Daarvan belopen „Discounts and Advances” nog geen \$ 1 mrd. (de rest is in hoofdzaak schatkistpapier). Het bedrag der „Discounts and Advances” zal naar schatting onder de nieuwe regeling stijgen tot ongeveer \$ 3 mrd. Het is intussen, aldus het rapport, niet de bedoeling van het Reserve System om de totale kredietverlening uit te breiden. Een toeneming van de discounteringen zal gecompenseerd worden door een vermindering van het bezit aan schatkistpapier. Dit lijkt ons een vromewens van de zijde van de Fed. Of het bezit van schatkistpapier zal toe- of afnemen hangt in de eerste plaats af van de te volgen begrotingspolitiek. Wordt de „deficit spending” voortgezet (ook al geschiedt dit op kleinere schaal dan tot dusverre), dan zal het bedrag aan schatkistpapier toenemen en dit zal uiteindelijk voor een belangrijk deel zijn weg vinden naar de centrale bank, tenzij de economische bedrijvigheid ernstig zou teruglopen. En dit laatste is moeilijk te verwachten zolang er een aanzienlijk begrotingstekort is.

In een vorig artikel hebben wij reeds opgemerkt dat, ondanks de recente belastingverhoging en uitgavenvermindering, een sluitende begroting ook voor de nabije toekomst niet te verwachten is. Het wordt integendeel hoe langer hoe duidelijker, dat de bezuiniging van \$ 6 mrd., waarmee President Johnson schoorvoetend akkoord is gegaan, voor hoogstens de helft uitgevoerd kan worden. Zelfs Nixon, die waarschijnlijk de volgende president zal zijn, zal slechts geleidelijk de inflatoire financiering der overheidsuitgaven kunnen verminderen.

Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds
(San Diego, Calif.)

(I.M.)

VOOR ADVERTENTIES EN
RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL
ADVERTENTIE BUREAU **BOLIJN**
LEIDSEGRACHT 72 - AMSTERDAM - TEL. 247161

De opheffing van de egalisatie-reserve en de levensverzekeraars

AFSCHAFFING BELASTINGVRIJE RESERVERING

In het wetsontwerp tot herziening van de vennootschapsbelasting dat ongeveer acht jaar geleden werd ingediend wordt o.a. voorgesteld de mogelijkheid voor levensverzekeringmaatschappijen, om jaarlijks belastingvrij bedragen aan de zgn. egalisatie-reserve toe te voegen, af te schaffen.

Tegen deze afschaffing werd door de levensverzekeringmaatschappijen ernstig geprotesteerd met het betoog, dat de vorming van vrije reserves noodzakelijk was. Daarbij werd o.a. gesteld, dat de levensverzekeraars verplichtingen op lange termijn aangingen en dat bij ongunstige wijzigingen in de veronderstellingen waarvan werd uitgegaan herziening van de premies niet mogelijk was.

De bewindslieden van Financiën hebben indertijd, in 1963, in antwoord op de bezwaren, die in het voorlopige verslag van de Vaste Commissie voor Financiën van de Tweede Kamer werden geuit, gesteld overtuigd te zijn van de noodzaak voor verzekeraars extra reserves te vormen om eventuele verliezen op te vangen, maar niet van de noodzaak dat deze vorming belastingvrij zou moeten geschieden. De vraag rijst of de bewindslieden voldoende beseft hebben wat de gevolgen kunnen zijn van een ongunstige ontwikkeling bij verzekeringscontracten, die tientallen jaren lopen, maar waarbij de premies niet herzien kunnen worden.

De mogelijkheid tot verliescompensatie zal voor de levensverzekeraars worden: één jaar in hetverleden (carry-back) en vijf jaar in de toekomst. Indien een levensverzekeraar een reeks winstgevende jaren achter de rug heeft en daarna, bijv. door daling van de rente en/of stijging van de onkosten, een reeks verliesgevende jaren moet doormaken, is hij met de carry-back van één jaar nauwelijks, en door de mogelijkheid van verlies-compensatie voor de toekomst in het geheel niet geholpen. Zou hij echter vroeger een belastingvrije egalisatie-reserve hebben mogen vormen dan is zijn vermogenspositie belangrijk gunstiger, waardoor de verliezen gemakkelijker te dragen zijn.

Het afschaffen van de mogelijkheid om in de toekomst bedragen aan de egalisatie-reserve toe te voegen, zou naar mijn mening eerder aanvaardbaar zijn als de carry-back belangrijk werd uitgebreid, bijv. tot vijf jaar, zoals voor de schadeverzekeraars wordt voorgesteld. Blijft de ontwikkeling van de winst bij de levensverzekeraars gunstig, zoals blijktbaar wordt verondersteld, dan kost deze uitbreiding van de mogelijkheid tot verliescompensatie de schatkist niets. Treden er jaren met verliezen op, dan is het hoogst onbevredigend dat vroeger belasting betaald is over winsten die geacht werden gemaakt te zijn uit hoofde van dezelfde overeenkomsten waarbij later blijkt, dat per saldo minder winst gemaakt is.

OPHEFFING VAN DE EGALISATIE-RESERVE

Bij tweede nota van wijziging, eind juli 1968 bij de Tweede Kamer ingezonden, doen de Minister en de Staatssecretaris van Financiën het verrassende voorstel de sinds 1942 gevormde egalisatie-reserve van de levensverzekeraars op te heffen door deze in de loop van vijf jaar aan de belastbare winst toe te voegen. In de toelichting wordt gesteld, dat het bestaande instituut van de egalisatie-reserve inbreuk maakt op het uitgangspunt, dat de winst van een lichaam ten volle wordt belast en dat dus beëindiging van de mogelijkheid tot verdere dotatie vanzelf spreekt. Gezien de ernstige en uitvoerig gemotiveerde protesten die geuit zijn sprak dit toch niet zo vanzelf!

Bovendien bleef onder het oude regime de belastingclaim in principe gehandhaafd. Zou een levensverzekeringsbedrijf in omvang afnemen of liquideren, dan zou alsnog belasting betaald moeten worden. De voortdurende groei van het levensverzekeringsbedrijf maakte die fiscale claim uitermate theoretisch, maar aan het uitgangspunt van de belastingheffing werd principieel geen geweld gedaan. In 1961 werd voorgesteld de egalisatie-reserve toe te voegen aan de NOR (Nieuwe Overgangs Reserve). Thans stellen de bewindslieden dat dit een te vérgaande tegemoetkoming is aan verzekeringsmaatschappijen, omdat de NOR tegen een sterk gereduceerd afkooptarief opgeheven kan worden. En dus achten zij het juist(er) (juister dan juist!) deze in de loop van vijf jaar aan de winst toe te voegen.

Alsof het niet mogelijk geweest zou zijn de bestaande egalisatie-reserve te handhaven en daarmee de theoretische belastingclaim ten volle te handhaven!

Tegen dit voorstel tot liquidatie van de egalisatie-reserve is een storm van protest gerezen. Van diverse zijden is het voorstel tot belastingheffing met terugwerkende kracht scherp veroordeeld, ook door personen die tegen de afschaffing van de mogelijkheid tot belastingvrije toevoeging aan de egalisatie-reserve geen bezwaar hebben. Deze principiële kwestie is zo duidelijk, dat een uitvoerige uiteenzetting hier achterwege kan blijven.

FINANCIËLE CONSEQUENTIES

Volgens *Het Financieele Dagblad* van 31 juli 1968 reserveerden de levensverzekeraars in 1964 f. 10,5 mln. en in 1966 f. 8,5 mln. voor de betaling van vennootschapsbelasting bij een voor aandeelhouders beschikbare — maar grotendeels gereserveerde — winst van f. 80 mln.

Bij de tweede nota van wijziging wordt bij de budgettaire gevolgen vermeld dat de beëindiging van de dotatie aan de egalisatiereserve f. 25 mln. per jaar zou opbrengen en de afwikkeling van de egalisatie-reserve (gedurende vijf

jaar) f. 50 mln. per jaar. Globaal genomen zou de te betalen belasting voor de levensverzekeraars, aannemende dat de genoemde f. 25 mln. voor 90% de levensverzekeraars betreft, van f. 10,5 mln. per jaar stijgen tot f. 83 mln. per jaar gedurende de vijf jaar dat de egalisatie-reserve wordt afgebroken.

Bij een fiscale winst van f. 80 mln. zou dat f. 36 mln. plus f. 50 mln. is f. 86 mln. worden. Ieder jaar gedurende die vijf jaar zouden de gezamenlijke levensverzekeraars derhalve aan winst, na aftrek van belastingen, een *negatief* resultaat van f. 3 à 6 mln. boeken. Zouden er nog uitkeringen aan aandeelhouders of andere winstgerechtigden plaatsvinden dan zouden de jaarlijkse tekorten verder stijgen. Aangezien verwacht mag worden dat de omvang van de premiereserve (de contante waarde van de verplichtingen tegenover de verzekerden) in die vijf jaar belangrijk zal stijgen, zou de relatieve omvang van de vrije reserves in die periode belangrijk dalen.

Overigens zouden de maatschappijen naar mijn mening de extra te betalen belasting, indien het wetsontwerp onverhoopt ongewijzigd aanvaard zou worden, zodra zulks het geval is incens als een schuld moeten beschouwen. Het vrije vermogen dat *Het Financieele Dagblad* op 31 juli jl. op f. 798 mln. stelt en in het nummer van 3 en 5 augustus jl. op f. 950 mln. zou dan incens met 20 à 25% dalen.

In bepaalde commentaren is gesteld, dat de maatschappijen hun vrije reserves op peil zouden kunnen houden door de premiereserves minder conservatief te berekenen. Zelfs is gesteld, dat de bewindslieden van Financiën mede door een te conservatieve berekening van de premiereserves tot hun voorstellen gekomen zouden zijn. Als dat juist zou zijn is het hoogst onbehoorlijk. De wijze waarop de premiereserve berekend is, behoort geheel los te staan van het principe van de belastingheffing. Is de berekening onjuist dan zal deze fiscaal niet geaccepteerd moeten worden; is de berekening aanvaardbaar dan mag men niet via een omweg een herziening afdwingen.

Maar gesteld dat de maatschappijen f. 250 mln. zouden willen vrijmaken uit de premiereserve, die geen vrije reserve is maar de geschatte omvang van een schuld, wat zijn dan de fiscale consequenties? Die f. 250 mln. zou als belastbare winst beschouwd worden en daarover zou dan 45% belasting verschuldigd zijn. Om netto f. 250 mln. vrij te maken

100

zouden de verzekeraars $\frac{100}{55} \times f. 250$ mln. is ruim f. 450

mln. aan de premiereserve moeten onttrekken en dat bedrag volledig aan de fiscus moeten afstaan!

DE BEREKENING VAN DE PREMIERESERVE

Steeds luider wordt de kritiek op de lage rentevoet (meestal tussen 3 en 3½%) waarop de premiereserves berekend worden. De gemiddeld gekweekte rente ligt immers veel hoger en beweegt zich nog in stijgende lijn. Zouden de verzekeraars overgaan tot wijziging van de grondslagen van de premiereserves, dan zou daarbij ook de berekening van de onkosten een rol moeten spelen; het is waarschijnlijk

dat de gestegen kosten bij een eventuele herziening van de berekeningen de daling van de premiereserves bij de aanvaarding van een hogere rente ten dele te niet zouden doen. Maar het is zeer dubieus of en in hoeverre de verzekeraars de rentevoet hoger kunnen stellen.

Voor de uitkomsten van het verzekeringsbedrijf is niet de thans geldende rente, of de rente die in de laatste vijf jaar bedongen kon worden, beslissend. Beslissend is de rente gedurende de gehele duur van de lopende verzekeringen. En die duur kan heel lang zijn. Als een pas geboren baby verzekerd wordt voor een uitkering bij overlijden loopt zo'n verzekering gemiddeld meer dan 70 jaar. Worden pensioenen ingaande op 65-jarige leeftijd afgesloten voor mensen van 25 jaar, dan leidt dit tot een premiereserve die 40 jaar lang een stijging vertoont, terwijl ook in de jaren daarna, als de premiereserve geleidelijk daalt, de rente die gemaakt wordt nog van belang is.

De maatschappijen die herhaaldelijk jaren beleefd hebben dat de rente beneden de 4% lag en zich de eerste naoorlogse jaren herinneren toen grote bedragen tegen 3% en 3½% uitgezet moesten worden, zullen bij een verhoging van de rentegrondslag beslist niet ver willen gaan. Maatschappijen die wel ver zouden gaan en ook de premies zouden gaan baseren op de historisch gezien hoge rente van de laatste jaren, zouden een soort zelfmoord op termijn plegen. Want zodra de rente voor nieuwe beleggingen daalt beneden de rente waarvan wordt uitgegaan, moet tegen een te lage rente belegd worden, welke rente voor iedere nieuwe belegging voor een reeks van jaren vast zal staan. Het cumulatief effect van dat soort beleggingen gedurende een bepaalde periode plus de herbelegging van de binnenkomende aflossingen, ten dele vervroegde aflossingen, zal tot steeds stijgende verliezen leiden.

Wat de maatschappijen wel kunnen doen en wat dan ook gebeurt is

- het verlenen van kortingen op koopsommen, waarvan de omvang samenhangt met de rente op het tijdstip van storting, omdat de hogere rente dan voor een aantal jaren bedongen kan worden;
- het verlenen van soortgelijke kortingen voor premies naarmate ze ontvangen worden, hetgeen op administratieve gronden tot de collectieve contracten beperkt blijft;
- winstdeling.

Voorzover de eventuele hogere rente doorbetaald moet worden kan de premiereserve uiteraard niet op grondslag van de hogere rente berekend worden.

Door de thans geldende rente wordt uiteraard een aanzienlijke rente-winst geboekt, welke winst voorlopig eerder groter dan kleiner zal worden. Maar dat betekent niet, dat de contante waarde van de te verwachten winst nu reeds belast moet worden. Bij andere bedrijven, waarvan vrijwel vaststaat dat de komende jaren winstgevend zullen zijn, wordt belasting geheven naarmate de winst gemaakt wordt. Dat behoort ook bij de levensverzekeraars het geval te zijn.

Mr. J. M. Drees

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

De 1% - hulpdoelstelling in nieuwe gedaante

In 1964 nam de eerste wereldhandelsconferentie te Genève, UNCTAD I, de aanbeveling aan, dat elk ontwikkeld land zou trachten aan de ontwikkelingslanden tenminste 1% van het eigen nationale inkomen aan ontwikkelingshulp te verlenen. De formulering van deze doelstelling riep een aantal problemen op.

RELATIE TOT NATIONAAL INKOMEN

Volgens de donorlanden lag het voor de hand dat nationaal inkomen hier netto nationaal produkt (n.n.p.) tegen factorkosten betekende, omdat dit laatste begrip beter de capaciteit zou weergeven van een land om hulp te verlenen dan het bruto nationaal produkt (b.n.p.) tegen marktprijzen. In een in 1967 verschenen rapport van een expertgroep van de Verenigde Naties over methodologische problemen bij de meting van de stroom van middelen naar de ontwikkelingslanden, wordt daarentegen de voorkeur uitgesproken voor het relateren aan het b.n.p., omdat men dan niet de aftrek behoeft toe te passen van afschrijvingen en indirecte belastingen om het n.n.p. tegen factorkosten te berekenen. Het door de verschillende landen gehanteerde aftrekpercentage voor de afschrijvingen, ten einde rekening te houden met de kosten om het kapitaal in stand te houden, is nl. niet zonder willekeur, en de bestaande praktijken verschillen sterk van land tot land. Voorts lijkt het categorische onderscheid tussen directe en indirecte belastingen niet gerechtvaardigd. Het is niet zo dat de directe belastingen alleen de factorinkomens beïnvloeden en de indirecte belastingen alleen de relatieve prijzen.

Van praktisch belang was de vraag of de 1% van het n.n.p. tegen factorkosten als een doelstelling kon worden beschouwd om van de zijde van de donorlanden tot een merkbaar grotere hulpinspanning te komen. Een globale berekening leert dat het voor 1964 een extra bedrag aan hulp van bijna \$ 1 mrd. zou hebben opgeleverd, indien de landen die de 1% niet haalden de achterstand hadden goedge maakt. Dit bedrag komt neer op slechts 10% extra hulp, zodat de hulpdoelstelling van 1964 globaal gezien een allesbehalve ambitieuze doelstelling was.

INHOUD HULPBEGRIJF

De doelstelling van 1964 vatte onder hulp zowel uit een oogpunt van ontwikkelingseffect als van lasten voor de ontwikkelde landen en de ontwikkelingslanden een tamelijk heterogene groep van middelen samen. Twee hoofdgroepen zijn te onderscheiden: publieke en particuliere middelen.

Tot de *publieke* middelen behoren schenkingen, verkopen van grondstoffen, tegen lokale valuta's, leningen voor perioden langer dan een jaar onder aftrek van aflossingen, schenkingen en leningen aan multilaterale hulp-

organisaties, alsmede netto aankopen van obligaties, leningen en deelnemingen van deze organisaties.

Tot de *particuliere* kapitaalstroom worden met name gerekend: directe en portfolio-investeringen en exportkredieten (met een looptijd van langer dan een jaar). Niet afgetrokken worden de tegengestelde kapitaalstromen afkomstig van ingezetenen van de minder ontwikkelde landen, noch de interest of andere vruchten van het kapitaal.

Bij de berekening van de hulpomvang wordt hier blijkbaar de methode van de zgn. netto stroom toegepast, d.w.z. terugbetalingen van het geleende kapitaal worden afgetrokken. Een andere methode is die van de zgn. netto transfer, waarbij naast de aflossingen de betaalde interest en de investeringsinkomens worden afgetrokken.

DE KEUZE VAN HET PERCENTAGE

Het percentage van de hulpdoelstelling werd namelijk willekeurig gekozen. In de aanbeveling van 1964 wordt dan ook gesteld, dat niet bedoeld is om met die 1% een plafond aan te geven. Een direct verband tussen de hulpdoelstelling en het gemiddelde groei-doel van 5% per jaar van het eerste ontwikkelingsdecennium van de Verenigde Naties (1960-1970) kan niet worden gelegd, want het bereiken van dit groeipercentage is afhankelijk van vele factoren, waarvan de ontwikkelingshulp er slechts één is. Het grootste deel van de inspanning moet van de ontwikkelingslanden zelf komen en het ontwikkelingsproces in deze landen is afhankelijk van de organisatorische en politieke omstandigheden aldaar.

Om „redelijke” ramingen van de behoeften aan hulp te kunnen maken wordt o.a. gebruik gemaakt van economische modellen, die de gecompliceerde functionering van de economie trachten te beschrijven en die worden toegepast op de afzonderlijke ontwikkelingslanden. De uitkomsten kunnen echter al naar gelang de veronderstellingen, bijv. ten aanzien van het na te streven groeipercentage van het b.n.p. of de export- en importverwachtingen, sterk verschillen. Mede hierdoor kan men van mening verschillen over de „redelijkheid” van de behoeferamingen aan hulp. De toereikendheid van de hulp kan bovendien niet beoordeeld worden op grond van de totale omvang van de hulp alleen, want de inhoud van de hulp (men spreekt wel van de „kwaliteit” van de hulp) speelt evenzeer een rol.

DE „TARGET” VAN NEW DELHI

Op de tweede wereldhandelsconferentie, UNCTAD II, die van 1 februari tot 29 maart 1968 te New Delhi werd gehouden, heeft de hulpdoelstelling in verschillende opzichten een nieuwe gedaante gekregen¹. Niet langer wordt de 1% aan het netto nationaal produkt tegen factorkosten

¹ Decision 27 (II).

gerelateerd, maar aan het grotere bruto nationaal produkt tegen marktprijzen. De na te streven omvang van de hulp komt hiermede gemiddeld 25% hoger te liggen dan voorheen.

Volgens de voorlopige, door de Ontwikkelingshulpcommissie van de OECD in juli jl. gepubliceerde, gegevens zag het beeld voor de individuele donorlanden in 1967 er als volgt uit:

Netto stroom in procenten van het b.n.p. tegen marktprijzen

	Publiek	Particulier	Totaal
Australië	0,65	0,06	0,71
België	0,51	0,28	0,80
Canada	0,37	0,07	0,44
Denemarken	0,23	-0,02	0,21
Duitsland	0,46	0,50	0,95
Engeland	0,45	0,42	0,87
Frankrijk	0,76	0,47	1,24
Italië	0,30	0,10	0,40
Japan	0,35	0,41	0,76
Nederland	0,51	0,51	1,01
Noorwegen	0,19	0,19	0,37
Oostenrijk	(0,36)	(0,08)	(0,45)
Portugal	(0,60)	(0,38)	(0,98)
Zweden	0,27	0,27	0,55
Zwitserland	0,03	0,75	0,78
Verenigde Staten	0,47	0,23	0,70
Totaal	(0,46)	(0,29)	(0,75)

Enkele donorlanden voldeden in 1967 dus reeds aan de doelstelling.

Aan de wens van de ontwikkelingslanden om wijzigingen in de als ontwikkelingshulp te beschouwen categorieën aan te brengen is niet voldaan. Wel is thans het beginsel tot uitdrukking gebracht dat de donorlanden ervoor moeten trachten te zorgen dat de publieke hulp een

aanzienlijk deel van de totale hulp zal uitmaken. Enkele donorlanden verklaarden zich ter conferentie bereid een minimum aandeel publieke hulp van 0,75% resp. 0,50% te zullen nastreven. Dit uiteraard gezien de grotere invloed die de overheid op de eigen hulp dan op de particuliere kapitaalstroom heeft. Van belang is in dit verband ook de suggestie van de ontwikkelingslanden en sommige ontwikkelde landen op de conferentie om de hulpvoorwaarden voor de publieke hulp te verbeteren.²

Opgenomen is thans de erkenning dat donorlanden bij het nastreven van de 1%-doelstelling geremd kunnen worden door economische moeilijkheden. Bovendien is de clausule uit de aanbeveling van 1964, dat donorlanden die zelf op netto basis kapitaal importeren in een uitzonderingspositie verkeren, gehandhaafd.

Behoudens enkele uitzonderingen werd geen streefdatum voor de doelstelling door de donorlanden gefixeerd. Zouden echter in de loop van het volgende decennium de donorlanden, met name de grotere waaronder de Verenigde Staten, meer bereid blijken de doelstelling tot richtlijn te nemen, dan zou omstreeks 1975 een hulpbedrag kunnen worden bereikt dat naar schatting ca. \$ 4,5 mrd.³ hoger is dan onder de oude doelstelling. Samen met o.a. een verbetering van de hulpvoorwaarden en vergemakkelijking van de handelsmogelijkheden zou dit een essentiële stimulans voor de eigen ontwikkelingsinspanning van de ontwikkelingslanden kunnen vormen.

K. J. Bordewijk

² Decision 29 (II).

³ Op basis van prijzen van 1967; de hulp van de westelijke landen in 1967 bedroeg ruim \$ 11 mrd.

Boekbespreking

Anthony Harrison: The Framework of Economic Activity. The International Economy and the Rise of the State. St. Martin's Press / Macmillan, New York / Londen, xiii - 189 blz.

Dit boek maakt deel uit van een nieuwe serie die een aantal aspecten wil gaan belichten van de wereldgeschiedenis van de twintigste eeuw. De serie heet „The Making of the 20th Century” en van de auteurs wordt verwacht dat zij de kloof overbruggen tussen de intelligente leek en de gespecialiseerde student, altijd een moeilijke opgave.

Twee aspecten vormen het onderwerp van Harrison's boek, namelijk de ontwikkeling van de economische verhoudingen van de landen onderling en die van de economische rol van de overheid binnen de verschillende landen. Dit zijn beide zeer omvangrijke onderwerpen en het is duidelijk dat de schrijver, binnen het kader van een toch betrèkkelijk klein boek, zich aan-

zienlijke beperkingen heeft moeten opleggen. Het moet dan ook worden betwijfeld of met name de gespecialiseerde student er zich veel nieuw inzicht door zal kunnen verwerven.

Het boek is overwegend beschrijvend, leest gemakkelijk, is aantrekkelijk geïllustreerd en bevat vele tabellen. De gegevens betreffende de handel gaan veelal niet verder dan 1964.

Bij het illustreren van de ontwikkelingen met betrekking tot overheidsbemoeienis in binnenlandse economische aangelegenheden valt het zwaartepunt, zoals de auteur zelf toegeeft, op Engeland. Met name ontwikkelingen in Nederland, die toch wel interessant en wellicht ook leerzaam zijn geweest (inkomenspolitiek), komen

dan ook niet aan bod. De behandeling van de ontwikkeling der internationale economische instellingen en overeenkomsten is summier. Binnen het beperkte bestek van dit boek kan dit welhaast niet anders.

Voorin het boek vindt men een korte verklaring van enkele technische termen (devaluatie, ruilvoet, liquiditeit e.d.). Een appendix vermeldt de leden, in 1965, van Wereldbank, Internationaal Monetair Fonds en Algemene Overeenkomst over Tarieven en Handel (GATT). Tevens vindt men achterin het boek een lijst van de belangrijkste jaartallen en een bibliografie.

Samenvattend kan naar mijn mening worden gesteld dat de schrijver erin is geslaagd een speciaal voor de algemene lezer interessant werkje te hebben geschreven. Van deze markt zal de serie waartoe het boekje behoort het ook wel voornamelijk moeten hebben.

Prof. Dr. A. J. Reitsma

PROVINCIE UTRECHT

Ter provinciale griffie (afdeling 3: o.a. toezicht gemeentefinanciën en openbare nutsbedrijven) kan worden geplaatst een

BEDRIJFSECONOOM

Taak: het voorbereiden van adviezen op bedrijfseconomisch terrein m.b.t. overheidsbedrijven.

Eisen: tenminste middelbare schoolopleiding en gedegen theoretische en praktische scholing in bedrijfseconomie; goede redactionele kwaliteiten.

Voorwaarden: Salarisgrenzen bij indiensttreding, afhankelijk van bekwaamheid en ervaring, in de rang van referendaris tussen f. 19.074,— en f. 25.296,—, excl. 6% vakantie-uitkering; A.O.W./A.W.W.-premie komt voor rekening van de provincie; verplaatsingskostenregeling is van toepassing; bemiddeling bij het verkrijgen van woonruimte.

Sollicitaties binnen 3 weken te richten aan gedeputeerde staten van Utrecht, in te zenden aan de griffier der staten van Utrecht, Achter St. Pieter 20 te Utrecht, met vermelding in de linkerbovenhoek van de brief 3.68/5.

Mededelingen

CURSORSISCHE DISCUSSIEBIJENKOMSTEN N.C.D.

Het Nederlands Centrum van Directeuren (N.C.D.) organiseert ook het komend cursusjaar (1968-1969) weer „cursorische discussiebijeenkomsten” op het terrein van general management, zijnde het gebied waar volgens het N.C.D. „de Nederlandse directeur en zijn naaste medewerkers de grootste achterstand hebben” en waar „het spook van de kennisveroudering dreigt”.

In het komende seizoen kan men een keuze maken, uit 25 verschillende eendaagse en 3 meerdaagse discussiebijeenkomsten. Deze vinden plaats in Amsterdam, 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch, Rotterdam en Zeist. Voor verdere inlichtingen wende men zich tot het secretariaat van het Nederlands Centrum van Directeuren, van Eggenstraat 86, Amsterdam-Z, tel. (020) 73 95 51.

CURSUS INVESTERINGSBESLISSINGEN

Het Economisch Instituut Tilburg organiseert in samenwerking met de Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden in november en december a.s. een nieuwe cursus over Investeringsbeslissingen.

De cursus zal worden gegeven op acht achtereenvolgende woensdagmiddagen van 14.00-17.00 uur in het gebouw van de Katholieke Hogeschool. De beide eerste colleges zijn voorafgaande instructies voor hen die daaraan behoefte hebben. Hierin behandelt Drs. J. K. Sijm de rekentechnieken en Ir. D. Neeleman de statistische problemen bij de investeringen.

In de eigenlijke cursus worden behandeld: de traditionele investeringsanalyse en de evaluatie daarvan, door Drs. A. J. Schoorlemmer; de investeringsbeslissing in de praktijk, door Dr. F. W. C. Blom; investeringsbeslissingen onder onzekerheid, door Prof. Dr. P. A. Verheyen; invloed van overheidsmaatregelen op de investeringsbeslissing, door Prof. Dr. Th. A. Stevers; de financiering van de investeringen, door Drs. H. J. Manschot.

De kosten van de cursus bedragen f. 400 per deelnemer. Inlichtingen kunnen worden verkregen bij: J. H. van den Brand, secretaris van de cursus, Economisch Instituut Tilburg, Hogeschoollaan 225, Tilburg. Tel. (04250) 7 09 60, toestel 455.

ECONOMISCH-STATISTISCHE MIDDAG 1968

Op 24 oktober a.s. wordt door de Economische Sectie van de Vereniging voor Statistiek de jaarlijkse Economisch-Statistische middag georganiseerd. Als algemeen onderwerp is gekozen: **GEÏNTEGREERDE DATAVERWERKING MET BEHULP VAN DE COMPUTER**. Enige medewerkers van Heineken Rekencentrum N.V. zullen lezingen houden over moderne communicatie, multifactorstelsel en transportplanning.

De lezingen en discussie zullen plaatsvinden in het nieuwe gebouw van de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam. Voor belangstellenden, ook buiten

N 22

KABELS

voor
sterkstroom
en
telecommunicatie

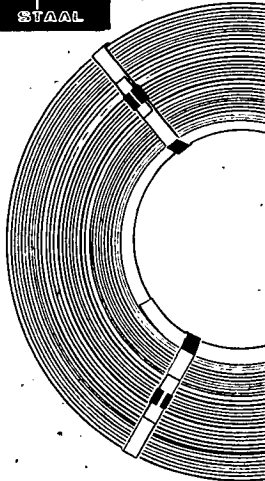
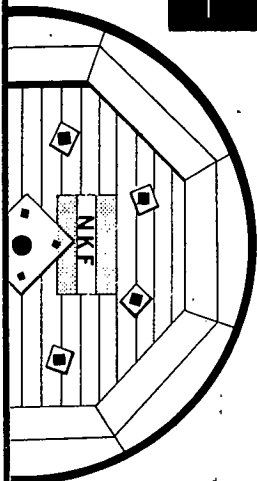

STAALDRAAD

walsdraad/
getrokken draad

STAALBAND

warm en koud
gewalst

**N.V. NEDERLANDSCHE
KABELFABRIEKEN DELFT**

de kring der V.V.S., zijn nadere inlichtingen en een folder (tevens toegangsbewijs) te verkrijgen op het secretariaat van de Economische Sectie, p/a Nwe Doelenstraat 16-18, Amsterdam (C.), tel.: 21 78 78, toestel 3387.

CONGRES PROJECTPLANNING D.M.V. NETWERKANALYSE

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (sectie Bedrijfsorganisatie), de Vereniging voor Statistiek (sectie Operationele Research) en het Nederlands Studiecentrum voor Administratieve Automatisering (bestuurlijke informatieverwerking) zullen gezamenlijk van 6 tot 10 oktober 1969 in Amsterdam Het Tweede Internationale Congres over Projectplanning door middel van Netwerkanalyse organiseren (Second International Congress on Project Planning by Network Analysis — INTERNET 1969).

Doel van het congres is de huidige stand van het theoretisch onderzoek en van de praktische toepassing van planning met behulp van netwerkmethoden na te gaan, de uitwisseling van praktijkervaringen te bevorderen en nieuwe toepassingsgebieden te onderzoeken, zowel ten behoeve van grote als van middelgrote bedrijven. Onderwerpen die

aan de orde worden gesteld zijn onder andere: management-problemen, capaciteitsplanning met en gebruik van computers bij netwerkplanningen, structuuranalyse van het netwerk en stochastische aspecten van deze vorm van planning.

Het congressecretariaat is gevestigd aan het Lange Voorhout 16, 's-Gravenhage, tel. (070) 18 49 25. Nadere mededelingen volgen in een verder stadium van voorbereidingen.

EXAMEN MARKTONDERZOEK

Op 29 en 30 november a.s. zal het examen „Marktonderzoek” voor het eerst worden afgenomen door de Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers. De Vereniging heeft voor dit jaar als leden van de examencommissie benoemd Prof. Dr. J. van Tulder, voorzitter, Dr. G. J. Aeyelts Averink en de heer R. Swier.

Exameneisen, examenprospectus en aanmeldingsformulier kunnen worden aangevraagd bij de heer G. Mulder, secretaris van de examencommissie, adres: Frederik Hendriklaan 110, Leiderdorp. De aanmelding dient vóór 1 november 1968 te worden ingezonden. Het examengeld bedraagt f. 60, te voldoen bij aanmelding.

Recente publikaties

Het Nederlands Instituut voor Efficiency, de Universitaire Pers Rotterdam en de Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij te Antwerpen verlichten tegenwoordig elkaars risico door menige publikatie gezamenlijk uit te geven. Zo ook het volgende drietal:

Het ondernemingsklimaat in Nederland. Verslag van de Najaarsefficiencydagen 1967 gewijd aan de invloed van ondernemer en onderneming op het ondernemingsklimaat in ons land. 1968, 156 blz., f. 15.

„Het ondernemingsklimaat”: een onderwerp waarover zeer vaak zeer vaag wordt gepraat. Goed idee daarom van het NIVE zijn Najaars-

efficiencydagen 1967 hieraan te wijden. Van de gebundelde referaten noemen wij: „De bijdrage van de ondernemers tot verbetering van het ondernemingsklimaat” (Drs. S. C. Bakkenist), „De Nederlandse onderneming in Europa” (Dr. M. Weisglas), „De Nederlandse onderneming in de wereld” (Th. H. Oltheten), „Consument en consumentenorganisaties: een uitdaging aan marketing” (Prof. Mr. J. M. Polak).

Financiering voor de middengrote en kleinere onderneming. Een bundel artikelen uit de tijdschriften *Groei* en *Inkoop*. 1968, 96 blz., f. 10.

Deze gebundelde tijdschriftartikelen zijn van achtereenvolgens:

Dr. A. Houwink: Financiering van investeringen; Mr. H. A. F. Velu: Krediet of eigen kapitaal; E. Geeraert: Verbanden tussen de rendabiliteit van het eigen en van het totaalvermogen; Ir. D. A. Bonhof: Ondernemer... durft U niet te veel?; Mr. J. C. M. Smits: Financieringsmogelijkheden van bedrijfspanden voor het midden- en kleinbedrijf; Dr. F. W. C. Blom: Financiële mentaliteit en groei.

Nieuwe patronen van samenwerking. De medezeggenschap opnieuw in het middelpunt van de belangstelling. Een bundel artikelen uit „Personeelsbeleid”. 1968, 64 blz., f. 7,50.

Bureau voor Marketing Management

Dr. A. D. Bonnet

Voor objectief overleg en wetenschappelijke beoordeling van uw marketingwegen en -mogelijkheden

Huize 't Eiland - Bergambacht (Z.H.) - tel. 01825-607

Dr. H. J. J. van Beinum, Dr. M. R. van Gils en Drs. E. J. Verhagen: Taakontwerp en werkorganisatie. Een sociotechnisch veldexperiment. Commissie Opvoering Produktiviteit van de Sociaal-Economische Raad, september 1968, 97 blz., f. 6.

Het experiment dat in deze nieuwe COP-publikatie wordt besproken, is tot stand gekomen in samenwerking tussen het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde te Leiden en The Tavistock Institute of Human Relations te Londen. Het ging er om een onderzoek in te stellen naar de invloed van de herstructurering van administratieve routinetaken op de produktiviteit en de arbeidsbeleving van de bij dat werk betrokkenen. Het experiment werd uitgevoerd in een van de ponscentra van de Postcheque- en Girodienst.

In de afdeling waar het experiment werd uitgevoerd, verrichten voornamelijk vrouwelijke personeelsleden eenvoudige, hoofdzakelijk administratieve arbeid. Hiervoor is geen speciale kennis, maar wel enige routine nodig. Uit een vooronderzoek bleek dat men wel tevreden was met het salaris, de werk-omstandigheden en het leiding geven; het werk zelf werd echter weinig interessant gevonden en men voelde er zich ook nauwelijks bij betrokken. Er werd geconstateerd, dat er door specialisatie van het werk weinig ruimte was overgebleven voor variatie en dat er geen terugkoppeling van de resultaten plaatsvond. In nauw overleg met de bedrijfsleiding werd besloten bij de herstructurering naast de technische/economische criteria ook rekening te houden met een aantal sociale en psychologische criteria.

De belangrijkste resultaten zijn als volgt samen te vatten:

1. De samenwerking in de groep, de afwisseling in het werk, de kennis van de resultaten en de individuele verantwoordelijkheid zijn toegenomen.
2. De groepen menen dat het werk interessanter, prettiger, gezelliger en minder eentonig is geworden. Het arbeidsmoreel is aanzienlijk gestegen.
3. Het indexcijfer van de uurproduktie voor het totaal van alle werkzaamheden is met bijna 20% gestegen. Deze stijging is enerzijds een gevolg van de stijging van de individuele productiecapaciteit, anderzijds van een grotere flexibiliteit van het arbeidsproces.

DE ELSEVIER GROEP

bestaande uit werkmaatschappijen in diverse landen zoekt voor enige van haar grote uitgeverijen;

ASSISTENT-CONTROLLERS

leeftijd circa 30 jaar.

Betrokkenen zullen onder rechtstreekse supervisie van de directie van deze uitgeverijen en onder functionele leiding van de concern-controller tot taak krijgen de resultatenanalyse en budgetcontrole van de betreffende werkmaatschappijen.

In samenwerking met de centrale concerndiensten zullen projektmatige activiteiten op administratief- en commercieel-organisatorisch gebied dienen te worden ontwikkeld. De funktionaris zal verder o.m. ook bij de longterm planning van de betreffende uitgeverijen worden ingeschakeld. Bij gebleken geschiktheid zal de betrokkene later bij de commerciële leiding van het bedrijf worden betrokken.

De gedachten gaan uit naar een jong economisch doctorandus of een met de accountantsstudie (NIVRA) vergevorderde (tot het onderdeel administratieve organisatie).

ELSEVIER

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige informatie dienen te worden gericht aan de Chef Personeelszaken van de N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier, postbus 211, Amsterdam.

Steden in steigers. Rapport van de studiegroep „Bestudering stadskernen”. Commissie Opvoering Produktiviteit van de Sociaal-Economische Raad. 1968, 80 blz., f. 8,50.

Wat is de functie van de stadskern van onze grote steden? Verschillende disciplines, verschillende meningen.

Een groep deskundigen, voortkomend uit de distributie, de centrale en gemeentelijke overheid, stedenbouwkundigen en financiers, heeft als inleiding op de bestudering van dit probleem, onder auspiciën van de Commissie Opvoering Produktiviteit van de SER een studiereis naar de Verenigde Staten gemaakt. Voor dit doel is juist de Verenigde Staten gekozen, omdat daar in de laatste jaren in vele steden belangrijke saneringsplannen ter hand zijn genomen.

In dit rapport, waarin de opgedane indrukken, gevolgtrekkingen en conclusies zijn neergelegd, wordt eerst ruime aandacht besteed aan het urbanisatieprobleem in de Verenigde Staten en de wijze waarop dit is aangepakt. In een tweede gedeelte van het rapport wordt een beschouwing gewijd aan het vraagstuk van de verstedelijking in Nederland. In een slothoofdstuk is een aantal aanbevelingen opgenomen, waarvan de realisering ten dele op korte termijn en ten dele op lange termijn zou moeten plaatsvinden.

Heel concreet zijn de uitspraken over de bouwwijze in de stadscentra; de compactere hoogbouw zou evenals elders als iets vanzelfsprekends moeten worden beschouwd. Uiteraard zal de krot-opruiming en verwijdering van verouderde voorzieningen uit de centra

aangevat dienen te worden. Ook het wegennet en het vervoer krijgen in het rapport de nodige aandacht.

Met betrekking tot de lange-termijnplanning suggereert de studiec commissie te komen tot een plan als het Delta-plan, maar dan voor de ontwikkeling van de stadscentra in het derde kwart van de 20ste eeuw. Het is duidelijk dat niet alleen Nederland kampt met deze problemen. Het rapport beveelt daarom aan te komen tot de vorming van werkgemeenschappen van gelijkgerichte steden van vergelijkbare omvang, in een aantal landen.

De studiec commissie komt tenslotte ook tot de conclusie dat de overheid een hoge prioriteit zou moeten geven aan de financiering van de leefbaarheid in het verstedelijkte milieu.

Wij vragen ten behoeve van de Kredietverlening aan Landbouworganisaties een

EERSTE ASSISTENT-ACCOUNTANT

ter directe assistentie van de in deze sector werkzame accountant.

De te benoemen functionaris zal voornamelijk belast worden met het verzamelen en analyseren van de benodigde gegevens en jaarrekeningen en in het algemeen met het voorbereiden van kredietonderzoeken. Daarnaast zal hij ook zelfstandig kredietonderzoeken moeten uitvoeren.

Voor deze functie is vereist de studie voor het accountantsexamen (N.I.v.R.A.) tot en met de administratieve organisatie.

Leeftijd tot 30 jaar.

Schriftelijke sollicitaties gaarne te richten aan de afdeling Personeelszaken, St. Jacobsstraat 30 te Utrecht.

**COOP. CENTRALE
RAIFFEISEN-BANK**

De Vereniging van Textiel-Inkoopcombinaties (V.T.I.) zoekt — wegens het aanvaarden van een andere functie door de huidige directeur — voor het Centraal Bureau der Vereniging te Amsterdam een

DIRECTEUR

De taak van de V.T.I., waarbij 18 inkoopcombinaties — met ca. 5000 textiel- en meubelzaken — zijn aangesloten, is de behartiging van de gemeenschappelijke belangen van haar leden, zoals o.a.:

- ★ de representatie tegenover andere organisaties binnen de textielkolom en de Overheid;
- ★ de bestudering van vraagstukken;
- ★ het geven van voorlichting en adviezen;
- ★ het onderhouden van contacten met de buitenlandse organisaties van textiel-inkoopcombinaties.

Gedacht wordt aan een JURIST of ECONOMO, die gevoel heeft voor organisatie, creatief kan denken en, omdat het Centraal Bureau slechts een kleine bezetting heeft, zelfstandig kan werken. Voor een succesvolle vervulling van bovengenoemde taakstelling en de verdere ontwikkeling van de samenwerking binnen onze Vereniging, zal veel afhangen van de persoonlijke kwaliteiten van de man die wij zoeken. Mede daarom moet de kandidaat bereid zijn eventueel een psychotechnisch onderzoek te ondergaan.

Volledige sollicitaties met pasfoto worden ingewacht aan het adres van het Bestuur van de V.T.I., Herengracht 257 te Amsterdam-C.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wettelijk:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 4e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 5e Gegevens omrent vele fondsen (ook van incourante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Administratie Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

waarom

OHRA

voor een
verzekering tegen
ziekenhuis- en
specialistenkosten?

gewoon omdat

OHRA

- 89% van de premie (f 10,3 miljoen) in 1967 uitkeerde aan ziektekosten;
- bij ziekte een waarborg is voor de verzekerden;
- een laagste tweede klasse polis biedt tegen een jaarpremie van f 275.— voor een alleenstaande en van f 849.— voor een gezin met drie of meer kinderen.

ONDERLINGE
WAARBORGMAATSCHAPPIJ
SINDS 1925

Telefoon 0 83 00-3 56 51 Postbus 87
Arnhem.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken

t.b.v. het Bureau Onderzoek van de Hoofdafdeling Onderzoek en Documentatie

econoom vac. nr. 8-4934/0936

die in hoofdzaak zal worden belast met het opstellen van wetenschappelijk verantwoorde studienota's die betrekking hebben op de internationale politiek en de problematiek der ontwikkelingslanden.

Vereist: doctoraal examen economie alsmede passieve kennis van de moderne talen.

Leeftijd tot 35 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris max. f 2108,- per maand.

voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat

t.b.v. het Directoraat-Generaal van het Verkeer, bij de Afdeling Internationaal Wegvervoer

econoom of jurist vac. nr. 8-4955/0936

die na een inwerkperiode zal worden belast met de behandeling van internationale vervoerpolitieke vraagstukken op het gebied van het wegvervoer, waaronder begrepen het voeren van internationale onderhandelingen.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, tot max. f 2108,- per maand.

Telefonische inlichtingen worden verstrekt onder nr. 62 46 11, tst. 22 41.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiewetuitkering

MARKETING MIX DIGEST

Wekelijks verschijnend management report met excerpten van alle belangrijke artikelen plus korte gegevens, trends en ideeën uit de nationale en internationale vakpers marketing, marktonderzoek, (commerciële) communicatie, distributie en sales promotion. f 350,- per jaar, f 175,- per half jaar (proefabonnement).

Uitgever: Hans Ferrée & Partners, Jisperveldstraat 68, Amsterdam-N, Tel. 26.28.97

er is in onze staf
plaats en toekomst voor
jonge registeraccountants

Onze staf van vakbekwame medewerkers behoeft versterking.

Indien U de uitdaging van de selectie in deze groep durft te aanvaarden, is de kans op een voorspoedige ontwikkeling van Uw carrière in ons beroep aanwezig.

Als U nog jong bent en van de mogelijkheden, welke bij ons voor U aanwezig zijn, kennis wilt nemen, schrijft U dan één van onderstaande adressen. Wij zijn gaarne bereid tot een wederzijds vrijblijvend gesprek vooraf.

FRESE, HOGEWEG, MEYER & HÖRCHNER
Accountants

Amsterdam-9; Beethovenstraat 198, tel. 020 - 737555
Rotterdam-2; Stadhuisplein 30, tel. 010 - 142288
Breda; Van Coothplein 35, tel. 01600 - 43002

Arnhem - Brussel - Deventer - Eindhoven - 's-Gravenhage - Heerlen - Hengelo (Ov.) - Middelburg - Utrecht.

Adresseer met Addressograph

ADDRESSOGRAPH-MULTIGRAPH (NED.) N.V. BEZUIDENHOUTSEWEG 41 POSTBUS 1201 'S-GRAVENHAGE

AMERSFOORT N.B. BANKRELATIE AMSTERDAM AMERSFOORT Hierbij ont- dd.

SPF

PIE UITBETALEND KANTOOR
nummer: gezonden aan kantoor: 23456

Begunstigde: TH. B. J. SCHUYTMAEKER GROZE MARKTSTRAAT 362 GRONINGEN - 4

NA LEVERING FONDSSEN STUKKENREKENI

DE HEER A. B. C. JANSSEN WALENBURGERWARFSTRAAT 32 ROTTERDAM - 16

BERICHTENFORMULIER B B

nr Voorrang zend door aan Reg. streekt

HUYTMAEKER KETSTRAAT 362 N B EN - 4

AAN INFO

070230 ABC 30667 1.75 11.20 12.95
M. A. Messemaeker Add. Jr

..... foutloos, duidelijk en snel.....
vele malen sneller dan de snelste typiste...

Als men telkens weer dezelfde gegevens op allerlei formulieren moet schrijven, is het Addressograph-systeem een ware uitkomst. Vroeger typte of schreef uw typiste steeds weer dezelfde namen, adressen, artikelomschrijvingen enz. Nu doet ze het werk met de Addressograph: foutloos, duidelijk en snel. Wat voorheen uren tijd kostte, doet ze nu in enkele minuten.

Automatisering van de administratie begint met Addressograph. Addressograph is een systeem dat u bescheiden kunt beginnen en langzamerhand kunt uitbreiden. U kunt het dan net zo groot maken als u zelf nodig of gewenst mocht vinden. Het Addressograph-systeem telt zijn gebruikers in de grootste Nederlandse bedrijven, banken en instellingen, maar ook op talloos vele kleine kanto-

ren. En het aantal van hen neemt nog dagelijks toe. Analyseer uw administratie en begin met het automatiseren van het repetitieve schriftwerk, het schrijven van de herhaald terugkerende gegevens, die elke administratie zo veel, zo onnodig veel, tijd kosten. Met „low cost“ Addressograph begint elke besparende automatisering.

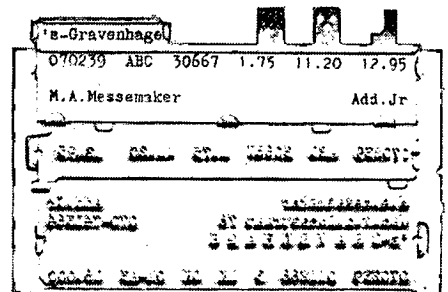
Wilt u hiervan meer weten? Wij hebben een folder met een specificatie van honderd en meer kostenbesparende Addressograph-toepassingen voor u klaar liggen. Een telefoontje of een berichtje en wij zenden u deze omgaand toe.

Addressograph

ADDRESSOGRAPH - MULTIGRAPH

Postbus 1201 / Bezuidenhoutseweg 41 / 's-Gravenhage / Telefoon 070 - 85 53 00

TOONZALEN TE 'S-GRAVENHAGE, AMSTERDAM 020-440333, EINDHOVEN 040-64328 EN HENGEL0 (0) 05400-10168

Bij het

PRODUKTSCHAP VOOR PLUIMVEE EN EIERN

te Zeist bestaat, wegens vertrek van de vroegere functionaris, een vacature voor een

JONGE MEESTER IN DE RECHTEN

Deze zal worden ingezet ter assistentie van de secretaris en daarbij veelzijdige en variërende werkzaamheden verrichten op juridisch en juridisch/economisch gebied.

De voorkeur wordt gegeven aan kandidaten die zich tot landbouw-economische vraagstukken voelen aangetrokken.

Leeftijd beneden 35 jaar.

Salaris van f 1404,— tot f 2013,— per maand, 6 procent vakantietoeslag, pensioenregeling. Toekomstige uitloopmogelijkheden tot f 2671,— per maand. Aanstelling boven het minimum is niet uitgesloten.

Eigenhandig geschreven sollicitaties binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad te richten tot de secretaris van het Produktschap voor Pluimvee en Eieren, Utrechtseweg 31 te Zeist.

Verzocht wordt, zo mogelijk, een recente foto bij te voegen.

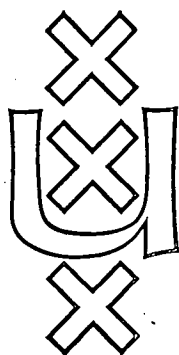
Kandidaten dienen bereid te zijn zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen.

Universiteit van Amsterdam

vraagt voor het Instituut voor
Bestuurskunde van de Faculteit der
Sociale Wetenschappen een

wetenschappelijk (hoofd)medewerker

die zal worden belast met onderwijs
(o.a. het leiden van werkgroepen),
het medewerken aan de opbouw van
een documentatie en te zijner tijd het
verrichten van onderzoek.

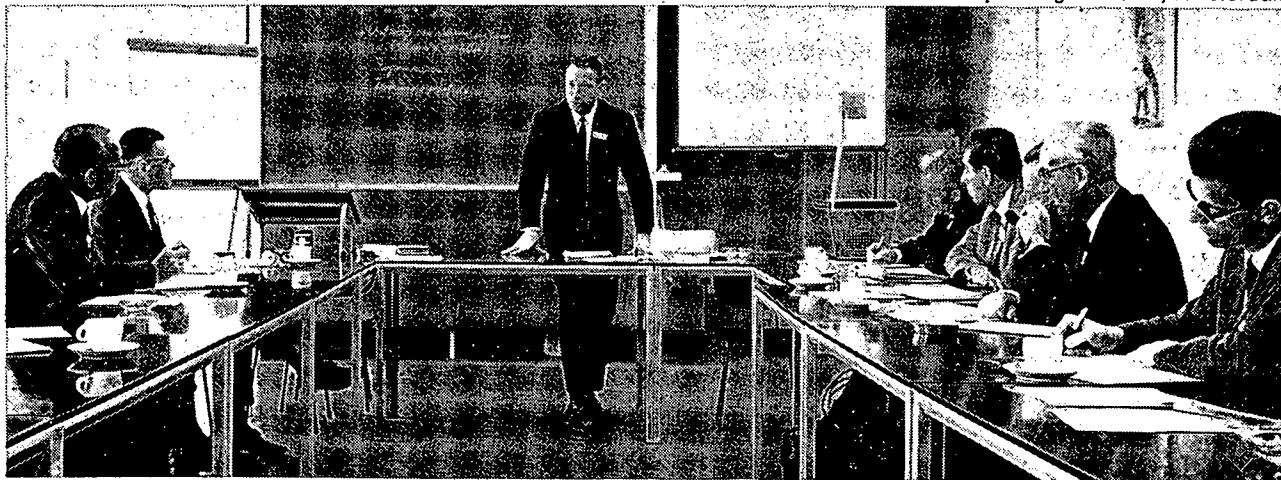

In aanmerking komen zij, die een
doctoraalexamen hebben afgelegd dat in
de meest ruime zin kan gelden als een
voorbereiding voor de studie of de
praktijk van het Openbaar Bestuur. Enige
praktische of wetenschappelijke
ervaring op het terrein van de bestuurs-
kunde of in dienst van een Overheidsorgaan
strekt tot aanbeveling. Met de wens tot
het schrijven van een proefschrift kan
rekening worden gehouden.

Sollicitaties te richten aan
Prof. dr. S. O. van Poelje, Instituut voor
Bestuurskunde van de Universiteit van
Amsterdam,
Oudezijds Voorburgwal 185, Amsterdam-C.

IBM nodigt managers uit voor de schoolbank

IBM Opleidingscentrum, Amsterdam

Steeds meer topfunctionarissen maken gebruik van de IBM Oriëntatiecursussen voor Management. Om de computer in te passen in hun denken.

Het IBM Opleidingscentrum is een grote, ervaren, veelzijdige school. Het leidt uw programmeurs op. En uw operators. En u-zelf. Onze oriëntatiecursussen maken u vertrouwd met de werkwijze en de mogelijkheden van uw computer. De ingewikkelde programmaprocedures kunt u overlaten aan uw experts, maar zelf moet u weten wat u allemaal aan uw computer kunt vragen. Moeilijk? Nee. Wij ontdekken elke keer weer hoe snel bedrijfsfunctionarissen

de basis van het computer-denken onder de knie krijgen. En we zien later met hoeveel gemak zij de computer gebruiken als hulpmiddel bij hun beleidsbeslissingen. Voor de moderne ondernemer is de computer geen wonderding, maar een snelle, noodzakelijke informatiegever. Deelname aan onze oriëntatiecursussen is de eerste stap naar dit nieuwe denken. Het is een zeer efficiënt opgezette cursus. U zou ook niet anders van ons verwachten.

Het IBM service-pakket:

Specialisten-op-uw-gebied

IBM adviseurs voor specifieke bedrijfstakken benaderen uw problemen met de praktische ervaring van vele in Nederland geplaatste systemen. Ze spreken uw taal. In alle opzichten.

Computers per uur te huur

10 IBM Service Bureaus - nooit verder weg dan 1 uur rijden - bieden kleinere bedrijven geautomatiseerde administratie 'buiten de deur'. Het IBM Rekencentrum Rijswijk kunt u inschakelen voor grote technische en wetenschappelijke problemen.

Wereldwijde programmabibliotheek

Ergens ter wereld hebben wij een soortgelijk probleem als het uwe waarschijnlijk al opgelost. IBM klanten beschikken kosteloos over de programmabibliotheek afkomstig uit 100 IBM landen.

Tijdsparend Voorbereidingscentrum

In het Voorbereidingscentrum kunt u - voordat uw 360/20 of 1130 geïnstalleerd is - onder deskundige leiding uw programma's voorbereiden, schrijven en daarna proefdraaien op een zelfde machine. Een unieke service.

Uw personeel wordt opgeleid

In het IBM Opleidingscentrum (2500 cursisten in 1967) wordt uw personeel opgeleid voor de bediening en programmering van informatieverwerkende systemen.

IBM

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Economische Zaken

(bedrijfs-)econoom vac. nr. 8-3827/0936

Taak: het behandelen van financiële en financieel-economische aangelegenheden, welke verband houden met financieringen (o.a. in de vorm van deelneming) door of met medewerking van de Staat.

Vereist: doctoraal examen economie en b.v.k. ervaring in het beleid betreffende belangrijke participaties en andere financieringen. Leeftijd tot ca. 40 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2960,- per maand.

voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken

t.b.v. de afdeling Organisatie en Efficiency

medewerker vac. nr. 8-4943/0936

(leeftijd tot 40 jaar)

met b.v.k. voltooide academische opleiding in een der basiswetenschappen, om te worden opgeleid tot

organisatie- en efficiency-deskundige

Na voltooiing van de in dienstverband gegeven opleiding draagt de functie een toenemend zelfstandig karakter.

De afdeling draagt bij tot een doeltreffende departementale organisatie-structuur, efficiënte werkmethode en het gebruik van moderne administratieve hulpmiddelen, computers inbegrepen.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris bij aanstelling tot max. f 1776,- per maand. Uitloop tot max. f 2108,- per maand is mogelijk.

voor het Ministerie van Landbouw en Visserij

t.b.v. het Instituut voor Landbouwtechniek en Rationalisatie te Wageningen

onderzoeker vac. nr. 8-4829/0936

op het terrein van de Operations Research.

Taak: het behandelen van vraagstukken die verband houden met de ontwikkeling van landbouwbedrijven en de wijzigingen in het gebruik van de hulpmiddelen in de bedrijfsvoering.

Gevraagd een landbouwkundig ingenieur of een econoom.

Salaris, afhankelijk van ervaring, max. f 2108,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiewetuitkering